

АТЛАС

ДЕРЕВНИХ І ЧАГАРНИКОВИХ ПОРІД

Том 1

**АТЛАС
ДЕРЕВНИХ І ЧАГАРНИКОВИХ ПОРІД**

Том 1

**Упорядники: О. А. Ковбенко
Ю.М. Ковбенко**

Харків 2015

АТЛАС

ДЕРЕВНИХ І ЧАГАРНИКОВИХ ПОРІД

Том 2

**АТЛАС
ДЕРЕВНИХ І ЧАГАРНИКОВИХ ПОРІД**

Том 2

Упорядники: О. А. Ковбенко
Ю.М. Ковбенко

Харків 2015

ВСТУП

Фахівець лісового господарства повинен знати деревні рослини - об'єкт своєї основної діяльності. Характеристика будь-якого виду складається зі знання його морфології (особливостей будови вегетативних і репродуктивних органів), біології (особливостей росту й розвитку, цвітіння, запилення, формування, дозрівання й поширення плодів і насіння), екології (відношення до факторів зовнішнього середовища й вимогливості до певних їхніх параметрів), ролі в житті природи й у житті людини. Але якими б глибокими не були знання, придбання й нагромадження їх починається з вивчення особливостей будови вегетативних і репродуктивних органів, тобто з освоєння морфології, що дозволяє встановлювати видову приналежність дерев, чагарників, ліан і т.д. З іншого боку, навіть бездоганне знання деревних рослин аборигенів (природно зростаючих) і екзотів (таких, що культивуються), з якими має справу фахівець у конкретному районі й у конкретний час, не гарантує від того, що йому доведеться визначати або уточнювати видову приналежність тієї або

іншої рослини за окремими органами (листами, бруньками, шишками, плодами, насінням). Це обумовлено інтенсифікацією робіт з використання природних рослинних ресурсів, введенням у культуру все більшого числа видів і форм місцевої флори й рослин екзотів.

На привеликий жаль до цього часу в Україні не видано ілюстрованого посібника з дендрології. Такий посібник чи альбом був би добрим підспірям не лише фахівцям але й всім, хто цікавиться лісом, і особливо його деревною та чагарниковою рослинністю. Запропонований читачу альбом є першою спробою ліквідувати цю прогалину в дендрологічній літературі. Таким чином, "Атлас деревних і чагарникових порід України" являє собою необхідний довідник не тільки для учнів технікумів і студентів вузів, але й для членів шкільних лісництв, учнів лісових шкіл і ліцеїв, фахівців лісового господарства, зеленого будівництва, захисного лісорозведення й агролісомеліораторів.

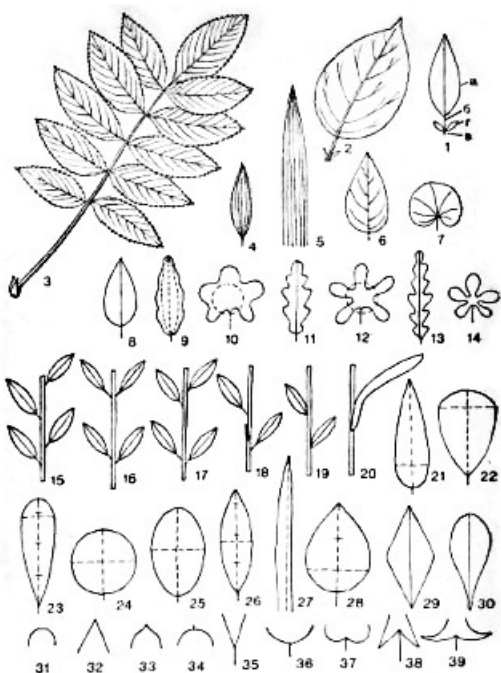
Цікавим і корисним альбом буде шкільним викладачам біології та широкому колу аматорів природи.

ДЕНДРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЕВНИХ РОСЛИН

Деревні рослини – довголітні види, котрі належать до двох систематичних груп: голонасінних і покритонасінних. Від усіх інших представників рослинного світу вони відрізняються такими ознаками: 1) їх пагони і стовбури витримують без пошкоджень мінімальні зимові температури; 2) кожного року дерева і чагарники починають свій ріст з висоти, якої досягли в минулому році; 3) щоб забезпечити безперервне подання води в крону,

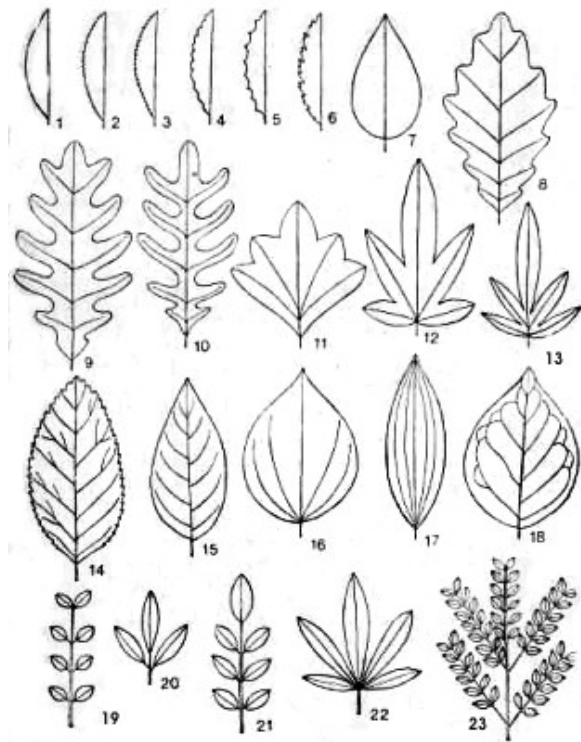
деревні породи в процесі еволюції виробили потужну провідну систему, яка пронизує стовбур, гілля і коріння; 4) їх коренева система глибоко проникає в ґрунт; 5) вони утворюють насіння; 6) декількатонна маса дерев завжди стійко і вертикально утримується в субстраті завдяки потужно розвинутим механічним тканинам і здерев'янінню клітин тіла стовбура; 7) здерев'яніння клітин - одна з найсуттєвіших ознак дерев, якою вони відрізняються від трав'яних рослин.

ТИПИ ЛИСТКІВ, ЇХ ФОРМА ТА ХАРАКТЕР РОЗМІЩЕННЯ

1-лист і його частини: а-листова пластинка, б-черешок, в-півхва, г-прилистки; 2-простий лист; 3-складний лист; **тип листа за формою листкової пластинки:** 4 та 26-довгастий або вузькоеліптичний; 5 та 27-лінійний; 6 та 28-яйцеподібний; 7 та 24-округлий; 21-ланцетний; 22-оберненояйцеподібний; 23-оберненоланцетний; 25-еліптичний; 29-ромбічний, 30-лопатевий; **тип листа за характером розчленування його листової пластинки:** 8-цільний; 9-перистолопатевий; 10-пальчато-лопатевий; 11-перистороздільний; 12-пальчатороздільний; 13-перисторозсічений; 14-пальчаторозсічений; **характер розташування листів на пагоні:** 15-спіральне або чергове; 16-супротивне; 17-кососупротивне; 18-лист черешчатий; 19-лист сидячий; 20-лист із направленою вниз півхвою; **форма верхівки листових пластинок:** 31-закруглена; 32-гостра; 33-загострена; 34-гостра; **форма основи листових пластинок:** 35-клиноподібна; 36-закруглена; 37-серцеподібна; 38-стрілоподібна; 39-списоподібна.

ТИПИ ЛИСТКІВ, КРАЙ І ЖИЛКУВАННЯ ЛИСТОВОЇ ПЛАСТИНКИ

Тип листка за формою краю листової пластинки:

- 1 - цілнокрайній; 2 - зубчастий; 3 - пилчастий;
4 - городчастий; 5 - виїмчастий; 6 - подвійно- або двічізубчастий;

Тип листа за характером розчленованості його листової пластинки:

- 7 - цільний; 8 - перистолопатовий;
9 - перистороздільний; 10 - перисторозсічений;
11 - пальчатолопатовий;
12 - пальчатороздільний;
13 - пальчаторозсічений;

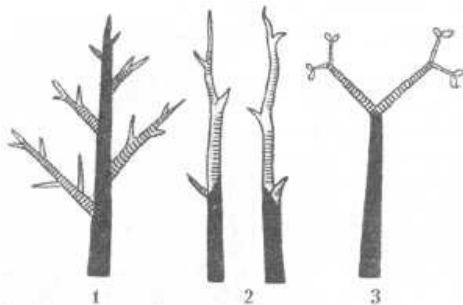
Тип жилкування листа:

- 14 - досконалоперисте, або перистокраєбіжне;
15 й 18 - недосконалоперисте, або перистосітчасте; 16 - пальчасте; 17 - дугове;

Тип складних листів:

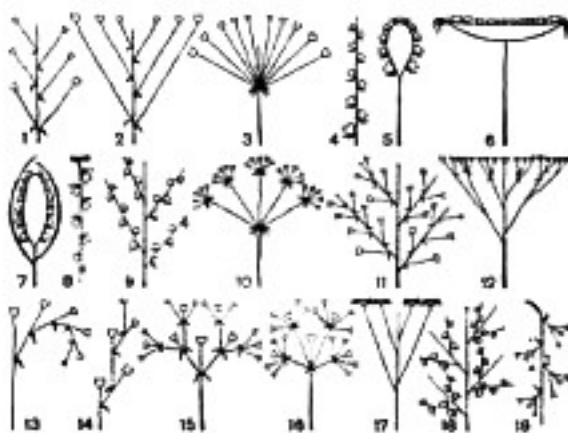
- 19 - парноперистоскладний; 20 - трійчастий;
21 - непарноперистоскладний;
22 - пальчатоскладний;
23 - двічіперистоскладний

СХЕМА ТИПІВ ГАЛУЖЕННЯ

- 1 - моноподіальне; 2 - симподіальне;
3 - несправжньодихотомічне

ТИПИ СУЦВІТЬ

Прості моноподіальні суцвіття:

- 1 - китиця; 2 - щиток; 3 - зонтик; 4 - колос;
5 - головка; 6 - кошик; 7 - початок;
8 - сережка;

Складні моноподіальні суцвіття:

- 9 - складний колос; 10 - складний зонтик;
11 - складна китиця; 12 - складний щиток.

Симподіальні суцвіття:

- 13 - завійка (монохазій); 14 - звивина (монохазій); 15 - розвилок (дихазій);
16 - плейохазій.

Мішані суцвіття:

- 17 - щиток із кошиків; 18 - китиця складна з колосків (волоть); 19 - сережка з дихазій

Родина розових (Rosaceae Juss)
Абрикос звичайний
(*Armeniaca vulgaris* Lam.)

Ознаки: Високий чагарник або невелике дерево висотою до 13 м. Крона досить нерегулярна, округла, має трохи більшу ширину, ніж висоту, з такими, що косо відходять, досить прямими гілками, часто розташованими дуже близько до ґрунту.

Кора коричнево-сіра або однорідна сіра, спочатку гладенька, потім усе більше тріщинувата й борозниста. Пагони злегка вигнуті або закручені, далеко віддалені, гладенькі, коричнево-червонуваті. Бруньки продовгувато-яйцевидні, до 5 мм довжиною, коричневі чи червоно-бурі. Лусочки бруньок по краях часто білувато-війчасті. Листки чергові, на довгих черешках, широкоовальні або майже округлі, попереду короткозагострені, біля основи округлі, довжиною 5-10 см і майже такої ж ширини, завдяки цьому вид легко відрізнити від інших кісточкових видів цього роду; на обох сторонах листи оголені, матово-зелені, знизу трохи світліші.

Квітки розташовані по одній, рідше по двох, на досить коротких черешках, майже сидячі, з'являються незадовго або одночасно з розпусканням листя, шириною близько 2,5 см, білі або блідо-рожеві. Віночок злегка дзвіночкоподібний. Чашечка червонясто-коричнева, коротша за віночок.

Плід - кістянка товщиною 4-8 см, кулястий, м'яко-опушений, жовтуватий або темно-жовтий. Кісточка

досить велика, гладенька, добре відокремлюється від м'якоті, тільки по краю з 2-3 товстими борозенками.

Час цвітіння: Березень - квітень.

Загальні відомості: Слово «абрикос» походить від латинського «ргаесох» - скоростиглий. У першому сторіччі нашого літочислення абрикоси прийшли із Центральної Азії через Туркестан, Іран і Вірменію в Середземноморську область і незабаром завоювали там загальну любов. Араби забезпечили подальше поширення дерева. Зараз абрикоси розводять майже скрізь, де можна розводити виноград.

Плодоносить з четвертого року, рясні врожаї дає на 5-6 рік. Порода світлолюбна, теплолюбна, посухостійка, швидкоростуча. Живе 50-100 років.

Як у всіх кісточкових видів, в абрикосів є велика кількість сортів, які неспеціаліст може й не розрізнити. Плоди використовуються не тільки як фрукти, але і йдуть на виготовлення лікеро-горілчаних виробів.

Деревина з блискучим червоно-коричневим ядром і жовтуватою заболонню, з добре помітними серцевинними променями, красивої текстури, з високими фізико-механічними властивостями. Серцевина білувата. Має глибоку кореневу систему.

Родина симарубових (Symarubaceae Dc)
Айлант найвищий
(*Ailanthus altissima* Swingle)

Ознаки: Листопадне дерево висотою 20-25 м, з високою, найчастіше досить нерівномірною, склепінчастою, не дуже розкидистою кроною на прямому й потужному стовбурі. Гілки відносно прямі й круто висхідні, крона ажурна. Кора навіть у старих екземплярів досить гладенька, але з малюнком з білих поздовжніх смужок, що мають явні крайки. Пагони досить сильні й товсті, з великими листовими рубцями й безліччю світлих крапочок, Бруньки досить маленькі, довгасто-овальні, узимку червонясто-коричневі, незадовго до розпускання листів навесні інтенсивного червоного кольору.

Листки складні, чергові, дуже різні за розміром, довжиною від 40 до 60 см, непарноперисті, кожен складається з 11-18 листочків, довжиною 5-15 см, овальної форми. Вони поступово звужуються, попереду загострені, біля основи ширококлиновидні, цілюкрайні, але з 1-3 зубчиками різних розмірів. У нижній половині листової пластинки самий нижній зубчик найбільше виражений. Знизу по 1 листовій залозці. Головна жилка листочків проходить найчастіше не точно посередині листової пластинки, а ділить її на дві нерівні частини; листочки з верхньої сторони матові, темно-зелені, з нижньої - трохи світліші, завжди оголені, при розтиранні неприємно пахнуть. Черешок листів зеленуватий або соковито-червоний, біля основи розширюється.

Квітки одностатеві. Чоловічі квітки з 10 тичинками, жіночі - з 3-4 плодолисточками, що зрослись в одну зав'язь, кожна із квіток має по 5 жовтувато-білих пелюсток і чашолистиків. Квітки зібрані в пухкі мітелки. Насінина округла, приплюснута, перебуває в середині великого жовтого чи світло-коричневого крильця розміром 4x1 см, котре найчастіше гвинтоподібно скручене. На одній стороні крильця проходить роздвоєна жилка і є виступ. У період дозрівання воно стає інтенсивно червоним. Плоди зазвичай залишаються на дереві в мітлоподібних пучках.

Час цвітіння: Липень - серпень.

Загальні відомості: Айлант найвищий добре росте у містах з великою кількістю вихлопних газів, і тому його охоче використовують для міських зелених насаджень. Його деревина досить м'яка й не має особливої технічної цінності. Відмітна ознака, за якою цей вид легко впізнати й без листків, - серцевина гілок яскраво-помаранчево-жовтого кольору, такої серцевини немає в жодного іншого листяного дерева. За великими листовими рубцями можна дуже добре розпізнати сліди провідних пучків. Їхнє число відповідає кількості торішніх листочків. Хоча це дерево досягає значних розмірів при порівняно швидкому рості, його світлу міцну деревину майже не використовують. Її можна було б застосовувати для будівництва або виготовлення паперу.

Родина бобових (Fabaceae)
Акація біла, або робінія псевдоакація
(*Robinia pseudoacacia* L.)

Ознаки: Листопадне дерево висотою до 35 м, з відкритою, розрідженою, овальною кроною, що є найширшою біля верхівки.

Стовбур досить короткий, часто важко простежується до верхнього ярусу крони, тому що уже внизу розгалужується на багато гілок приблизно однакової товщини.

Гілки круто висхідні, часто закручені або вигнуті, маленькі гілки горизонтальні або злегка провисаючі. Кора в молодих дерев гладенька, коричнювата, у міру дорослішання тріскається, у зрілих літах розсічена глибокими сітчастими борозенками. Стовбур і крона часто асиметричні й кривобокі або сильно витягнуті в одну сторону. Буває й багатостовбурність. Пагони темні, коричнево-червоні, з парою колючок під листовими бруньками (колючі прилистки); кожна колючка довжиною 5-15 мм, дуже стрункі й гострі. Бруньки досить маленькі, приховані, без захисних лусочок; листочки, закладаються для наступного вегетаційного періоду пізнім літом або восени, дуже складчасті.

Листки складні, чергові, довжиною 15-20 см, непарноперисті, з 9-21 листочками довжиною близько 3 см, листочки овальні, цілюкрайні, біля переднього кінця неявно розсічені або виїмчасті, причому ребро листочка переходить у дуже тонку колючу верхівку. З верхньої сторони матові, світло-зелені до темно-зелених, з нижньої - трохи світліші або сіро-зеленуваті; розпускаються навесні досить

пізно. Восени яскраво-жовті, опадають пізніше, ніж в інших листяних дерев.

Квітки великі, білі або рожеві, зібрані в дуже щільні звисаючі кисті довжиною до 15 см. Окрема квітка - жовтувата чашечка й білий віночок довжиною 15-20 мм, приємно пахне, в окремі роки розпускається дуже багато квітів. Цвісти починає з 4-5 років. Рослина - цінний медонос. Плід - біб довжиною 5-12 см, темно-коричневий, плоский, двохстворчастий. Боби зібрані по декілька штук у пучки, схожі на кисті, і залишаються висіти на дереві досить довго. Насінини овальні, близько 5 мм довжини, коричневі з чорними плямами. Насіння має щільну оболонку і довго зберігає здатність проростати.

Час цвітіння: Травень.

Загальні відомості: Досить невибагливі рослини й можуть вирощуватися на слабкорозвинених ґрунтах як захист від ерозії. Кора, листки й насіння через наявність алкалоїдів отруйні, особливо небезпечні для коней.

Деревина дуже тверда і міцна, заболонь жовтуватобілого кольору, ядро жовтувато-буре. Використовується для виготовлення стрижнів і рукояток для інструмента. Завдяки світлим відтінкам її іноді використовували для виготовлення меблів, паркету, палів, стовпів, шпал. Дуже світлолюбива порода, має надзвичайно потужну кореневу систему, проникає в глибину на 4-5 м. У неї дуже довге

поверхнєве коріння, яке розгалужується на 15-20 м

і дає масу корневих паростків.

Родина араукарієвих (Araucariaceae) Араукарія чилійська (*Araucaria araucana* (MOLINA) KOCH)

Ознаки: Вічнозелене дводомне хвойне дерево з округлою, овальною або ширококонусовидною кроною на круглому, дуже прямому, стрункому стовбурі. Гілки винятково мутовчато розташовані, дуже стрункі й довгі, горизонтальні або злегка провисаючі, тільки у верхньому ярусі крони висхідні.

Кора темна коричнево-сіра, біля відмерлих, скинутих гілок поперечно-борозниста або інтенсивно зморшувата, іноді з великими відшаруваннями. Голчасті листки розташовуються на гілках щільно по спіралі, довжиною 3-4 см і майже такої ж ширини, за формою трикутні або овальні, з короткою загостреною верхівкою, досить міцні й шкірясті, стовщені, по обидва боки однакового темно-зеленого кольору, іноді злегка блискучі, завжди спрямовані до вершини пагона.

Чоловічі квітки зібрані на кінцях у маленькі пучки, залишаються на дереві протягом багатьох місяців.

Жіночі шишки набагато більші, округлі або злегка подовжені, товщиною до 17 см, що стирчать на верхній стороні більш міцних гілок, після запилення до 2-х років залишаються зеленими, а потім стають коричнюватими, розпадаються на дереві на лусочки. Насінини коричневі, розміром 2 x 4 см, їстівні, дуже маслянисті.

Час цвітіння: Червень - липень.

Загальні відомості: Через своєрідну форму араукарію часто культивують як декоративне дерево, її неможливо переплутати ні з якими іншими хвойними деревами. Іноді араукарію називають «чилійською ошатною ялицею» - дуже точна, але з погляду ботаніки некоректна назва.

На відміну від багатьох інших хвойних дерев в араукарії під час проростання насіння зародкові листочки залишаються в ґрунті. Тому молода рослина відразу має характерний для даного виду нормальний листовий апарат.

Родина бобових (Fabaceae)
Аморфа кущова
(*Amorpha fruticosa*)

Ознаки: Найвищий чагарник серед всіх видів аморфи, що досягає 3 м, з бурими, спрямованими вгору пагонами. На батьківщині вона росте уздовж струмків, на вологих схилах, по берегах невеликих озер й у низинних вологих лісах. Листя складне. Непарноперисті листки досягають довжини 30 см і складаються з 11-25 дрібних листочків. По краях листочки вийчасті, сидять на коротких черешках, на верхівці кожного є короткий шипик. Зверху листки яскраво-зелені, знизу світліші. Темно-пурпурні дрібні квітки зібрані в мітелки, що складають окремі недовгі, до 15 см, кисті.

Час цвітіння: Цвіте в червні-липні.

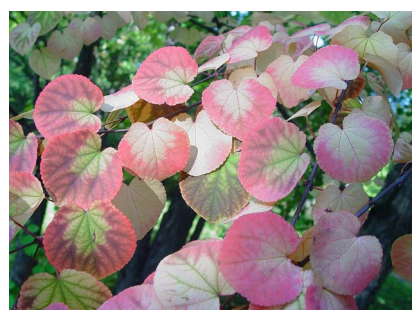
Загальні відомості: Плоди-боби з однією насінниною, голі, до 9 мм довжиною, серповидні.

Дозрівають у вересні. Плодоносить і цвіте аморфа на 4-й рік. Насіння, посіяне навесні без стратифікації, дає сходи через 3-4 тижні. Може розмножуватися також відводками і живцями. В насінні міститься біля 15% олії, в оплодні – до 2% ефірної олії.

Культивується в лісах, садах і парках як цінний чагарник для культур сосни, а в парках як декоративна порода. Використовують в одиночних і групових посадках, для зміцнення схилів ярів, пісків а також у живоплотах, тому що вона непогано переносить стрижку.

Цінний медонос. Морозостійка, посухостійка.

Родина багрянникових (Cercidiphyllaceae)
Багряник японський
(*Cercidiphyllum japonicum* s. ET Z.)

Ознаки: Листопадне дерево висотою до 12 м, рідше вище, на батьківщині досягає у висоту більше 20 м. Крона довгасто-конусоподібна, завершується зазвичай стрункою тонкою верхівкою, біля основи одно- або багатостовбурне. Гілки розташовуються на дереві дуже рівномірно. Вони стрункі, круто висхідні. Гілки горизонтальні або злегка вигнуті, провисаючі. Пагони дуже витончені, прямі або злегка вигнуті, зеленувато-коричневі, найчастіше зверху й знизу різного кольору. Бруньки блискучі, темно-коричневі й дуже маленькі, у довжину ледь досягають 1 мм. Листки супротивні, довжиною 6-12 см і шириною до 6 см, цільнокрайні, широкі, овальні до округлих, спереду дуже коротко загострені, біля основи глибоковиямчасті, серцеподібні, іноді по краю з дуже тонкими тупими зубчиками, з верхньої сторони матові зелені або сіро-зелені, гладенькі, з нижньої - блакитнувато-зелені. Черешки листків довжиною 3-6 см. Дерево дводомне.

Чоловічі квітки складаються практично тільки з пучків червонуватих тичинок і розташовуються по кілька штук у пазухах бруньок. Жіночі квітки також зібрані в пучки в пазухах бруньок і відрізняються закрученими, довжиною близько 5

мм, червоними рубчиками. Квітки з'являються до розпускання листів. Плід-зернівка блискучий, яскраво-зелений, кігтеподібно зігнутий.

Час цвітіння: Квітень.

Загальні відомості: Особливою відмінною ознакою, про яку, однак, часто забувають, є дві форми листків багряника. Тільки на подовжених пагонах листки супротивні й перистожилкуваті. Вони утворюють більшу частину листя. На вкорочених пагонах листки чергові, долонеподібно-жилкуваті. Ця різнолистність є первинною ознакою. Аналогічним чином варто оцінювати параметри квіток. Квітки одностатеві й ростуть на різних деревах (двodomна рослина). Жіночі квітки складаються тільки з одного-єдиного плодolistика, що у період дозрівання перетворюється в багатонасінну зернівку. Вона розкривається по бічному шві й звільняє безліч маленьких, плоских, крилатих насінин. Листки, що приймають восени ніжне яскраво-рожеве забарвлення, незадовго до листопаду мають специфічний запах медяників. Але ніякої користі цей цікавий аромат листкам не приносить, тому що після висихання листків він пропадає. Його хімічна структура невідома.

Родина барбарисових (Berberidaceae Torr. Et Gray)

Барбарис звичайний (*Berberis vulgaris* L.)

Ознаки: Досить великий чагарник із гранистими жовтуватими або буруватими пагонами, обернено-яйцеподібними пилчастими, черговими листками, до 4 см довжиною. Пагони усажені 3-5-роздільними колючками 1-2 см довжиною, які є видозміненими листками. Циліндричні кистеподібні суцвіття, до 5 см довжиною містять до 25 невеликих яскраво-жовтих квіток, з характерним ароматом.

Час цвітіння: травні - червні.

Загальні відомості: Плоди соковиті, яскраво-червоні, продовгувато-еліптичні ягоди, що довго зберігаються восени на кущах. Дозрівають у вересні. Вони містять до 6% яблучної кислоти, до 10,4 мг% вітаміну С. Їх використовують для виготовлення напоїв, варення, пастили, цукерок. Листки, що містять вітаміни А і С, кладуть у маринади.

У природі барбарис звичайний росте частіше по схилах на узліссях лісу.

Невимогливий до ґрунтових умов і вологості. Переносить незначне затінення. Часто зустрічається в В₂-D₂. Може рости у підліску, в хвойних і мішаних лісах. У культурі використовується дуже широко, так що його можна часто зустріти в містах. Гарний як посаджений одиночними кущами, так і у групах, а також у стрижених огорожах.

Є проміжним хазяїном іржистих грибів, які розвиваються на листі культурних злаків і значно зменшують їх урожай. Тому на узліссях біля полів барбарис слід знищувати.

Коренепаростковий. Розмножується як насінням, стратифікованим протягом 2 місяців, так і літніми живцями. У культурі нерідко зустрічається пурпурнолисна форма.

Лікарська, медоносна, харчова, танідоносна рослина. Ягоди – сировина для виготовлення жовчогінних, протизапальних, жарознижувальних та кровоспинних препаратів.

Родина барбарисових (Berberidaceae Torr. Et Gray)

Барбарис Тунберга (*Berberis Tunbergii* L.)

Ознаки: Невисокий, до 1 м, чагарник із простими, до 1 см довжиною колючками, з витонченими, що дугоподібно відхиляються, ребристими пагонами й досить дрібними, лопатчастими або майже округлими, цілюкрайніми листками. Улітку вони яскраво-зелені, а восени - жовті, яскраво-жовто-гарячі, яскраво-червоні, іноді майже фіолетові. У цей час барбарис Тунберга особливо гарний. Його жовті квітки зібрані по трохи (до 5) у суцвіття-пучки, іноді бувають одиночними.

Час цвітіння: травень - червень.

Загальні відомості: Восени з'являються довгі яскраво-червоні, кислі на смак ягоди, які теж прикрашають чагарник. Використовується він як в одиночних, так і у групових посадках, у живоплотах, бордюрах. Добре переносить стрижку. Дуже легко розмножується літніми живцями, даючи 100%-не вкорінення, і стратифікованим протягом 3 місяців насінням, яке дає сходи через 2 місяці. Є форми з яскраво-червоним забарвленням листів.

Барбариси дуже численні й різноманітні. Серед них зустрічаються листопадні й вічнозелені види, види із чорними, червоними, сизувато-синіми плодами, з одиночними або зібраними в багатоквіткові кетяги квітками, з яйцеподібними, ланцетними й еліптичними листками. Всі види барбарису добре переносять стрижку, тому можуть використовуватися для бордюрів і живоплотів різної висоти. Гарні одиночні кущі, іноді з аркоподібно-пониклими гілками, а також невеликі, з 3-4 кущів, групи на газоні або на тлі великих дерев. До ґрунтів барбариси, як правило, невибагливі, зимостійкі (крім вічнозелених видів), жаростійкі, світлолюбні. Всі види барбарису - гарні медоноси. У роді відомо 175 видів.

Родина рутових (Rutaceae)
Бархат амурський корковий, або бархатне дерево
(*Phellodendron amurense* Rupr.)

Ознаки: Не дуже високе дерево, що не перевищує 25 м, зі скривленим стовбуром і низько посадженою шатровидною кроною при вільному зростанні і струнким стовбуром у лісостані. Для цього виду характерна м'яка, бархатиста, із глибокими борознами, еластична кора сірого кольору, що використовується для виробництва пробки, ізоляційних плит, лінолеуму. За м'якість і бархатистість кори дерево й одержало назву бархату, або коркового дерева. У горах досягає висоти 500 м. Граничний вік 300 років. Бархат дуже морозостійкий і тіньовитривалий, тому часто росте в другому ярусі.

Світло-зелені супротивні складні листки складаються з 5-13 довгасто-ланцетних листочків до 10 см довжиною. Черешки складного листка і нижніх пар листочків малиново-червоного кольору. При розтиранні листя та плоди мають специфічний запах. Квітки дрібні, жовтувато-зелені, неприкрасиві, зібрані в мителчасті суцвіття. Плоди - чорні соковиті блискучі кулясті п'ятинасінні кістянки до 1 см діаметром, що висять на деревах

до весни наступного року. Стиглі плоди мають зеленуватий м'якуш.

Час цвітіння: червень-липень.

Загальні відомості: Розмножується бархат посівом стратифікованого протягом 90 днів насіння, кореневими паростками. Коренева система добре розвинена, поверхнева. Бархат віддає перевагу легким, багатим, добре зволуженим, але незаболоченим ґрунтам. Хоча може рости і на значно бідніших ґрунтах. В залежності від кліматичних і ґрунтових умов може бути деревом першої-третьої величини. Будучи досить тіньовитривалим деревом, вимагає в культурі деякого притінення.

Кору бархату використовують на пробку й виготовлення пресованих виробів. З лубу одержують жовтий барвник і таніди, із плодів - зелену фарбу. Гарна золотаво-жовта або яскраво-коричнева, міцна, легка деревина йде на виготовлення меблів, фанери. Квітки бархату добрі медоноси. У зелених насадженнях створюють одиночні й групові посадки бархату. Його ажурна, наскрізна крона створює легку тінь.

Родина березових (Betulaceae C.A. Agardh)
Береза повисла, або бородавчаста
(Betula pendula Roth.)

Ознаки: Дерево висотою до 25 м, спочатку з вузькою, гостроконусовидною, потім округлою або нерівномірною кроною. Стовбур прямий або скривлений, іноді нахилений в одну сторону. Нижні гілки досить короткі, горизонтальні. Гілки середнього й верхнього ярусу круто висхідні. Гілки дуже довгі й стрункі, у старих дерев повислі. Кора гладенька, срібисто-матова, з окремими сіро-білими поперечними мітками, у зрілі роки, особливо біля основи стовбура, із грубими, горбкуватими, глибокими чорними тріщинами. На молодих гілках кора звичайно рожево-біла, на пагонах - блискуча темно-червоно-коричнювата. Пагони з маленькими бородавчастими відростками (залозками), звідси й назва берези - бородавчаста. Бруньки коричнювато-або блискучо-зелені, довжиною близько 4 мм, злегка загострені. Листки довжиною 2-6 см, опукло-овальні або трикутні, іноді ромбоподібні, на довгих черешках, двоякопильчасті, по обидва боки голі. Рослина однодомна. Чоловічі сережки довжиною 3-6 см, спочатку коричнюваті, потім яскраво-жовті. Жіночі сережки спочатку зеленуваті, у період дозрівання світло-коричневі.

Місцеперебування: Піонерний вид на пухких світлих слаборозвинених ґрунтах, не переносить надмірного затінення.

Час цвітіння: Березень - травень.

Загальні відомості: Береза бородавчаста, або поникла, невибаглива до кліматичних умов, морозостійка. Може рости на найбідніших ґрунтах. Сухих умов уникає. Найкраще росте в свіжих умовах, але може рости і на болотах. Берези надзвичайно швидко поширюються на занедбаних ділянках або вирубках. І це зрозуміло, адже одне дерево дає дуже багато насіння. Жіночі сережки, такі непомітні в період цвітіння, під час дозрівання насіння у літній період збільшуються в розмірі й ранньої осені здобувають інтенсивне коричнювате забарвлення. До цього моменту насіння дозрівають. Сережки розкриваються й звільняють малюсінькі горішки із двома бічними крильцями. У кожній сережці укладено по кілька сотень насінин, а на середньому дереві їх буде вже кілька мільйонів, тому що в гарні врожайні роки жіночі сережки сидять на дереві досить щільно. Крилате насіння розноситься осіннім вітром на великі відстані.

Береза знаходить різноманітне застосування. Світлу деревину особливо охоче використовують у столярній справі. Листки і бруньки містять багато цінних речовин й служать як лікарські засоби. Добрий медонос. Використовують і березовий сік.

Родина березових (Betulaceae С.А. Agardh)
Береза пухната
(*Betula pubescens* ЕНН.)

Ознаки: Невелике дерево висотою максимум 20-25 м. Крона із самого початку не така струнка, ніж у попереднього виду. Гілки розкидисті й часто небагато закручені, вони стрімко піднімаються й у верхньому ярусі крони широко розбіжні, тому крона здається нерівномірною й складається з декількох частин. Гілки спочатку червонясто-коричневі, трохи блискучі, на дорослих деревах не звисають донизу, а стирчать як мітелка, залозки відсутні, але зате є невелике тонке опушення. Крона яйцеподібна, продовгувата, плакуча. Кора на стовбурі гладенька, біло-сіра до світло-коричнюватої, місцями срібlisto-біла, але ніколи не буває такою тріщинуватою, як у берези бородавчастої.

Листки пильчасті, округлі, з нижньої сторони по пазухах більших жилок з тонким опушенням, але завжди самі широкі з них знаходяться посередині листової пластинки, а не в нижній третині чи ближче до основи.

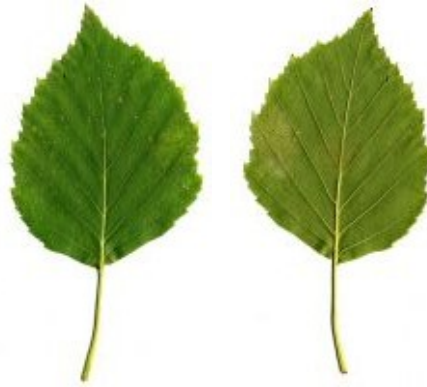
Місцеперебування: Надає перевагу застійно-вологим місцям зростання, на не дуже багатих ґрунтах. Не дуже вибаглива до світла.

Погано переносить сухість ґрунту, а тому в степових умовах використовуватися не може.

Час цвітіння: Квітень - травень. Цвіте 11-12 днів.

Загальні відомості: Масове дозрівання насіння в листопаді місяці.

Родина березових (Betulaceae С.А. Agardh)
Береза Ермана, або кам'яна
(*Betula ermanii* Cham.)

Ознаки: Дерево до 15-20 м висотою, з корою, що розтріскується в різні сторони, котра досить часто звисає зі стовбура і гілок дерева лахміттям. Кора часто має різноманітне забарвлення: темно-сіре, буровате, каштаново-сіре, жовто-сіре.

Місцеперебування: родом із північно-східної Азії. В природньому стані зустрічається на Камчатці, Командорських островах, на Сахаліні, в Японії. Інтродукована в Україну, центральну і західну

Європу. Ростає в змішаних гірських лісах, де утворює і чисті насадження. Зустрічається в садах, парках, ботанічних садах.

Час цвітіння: квітень-травень.

Загальні відомості: в Україні плодоносить в вересні-жовтні. В суворі зими трапляються випадки підмерзання кінців пагонів. Декоративна великими красивими листками і оригінальною корою.

Родина березових (Betulaceae С.А. Agardh)
Береза Максимовича
(Betula maximowiczii Nacai)

Ознаки: Дерево до 30 м висотою з діаметром стовбура до 1,2 м, з сірою чи помаранчево-сірою корою. Гілки вишнево-коричневі, блискучі, молоді пагони голі. Має незвично-велике, як для берези листя, що більше схоже на листя липи крупно-листяної, аніж на листя берези. Величина листків берези Максимовича іноді сягає розмірів 12х10 см. Крона за формою нагадує європейські берези, бородавчасту чи пухнату, а гілки трохи товстіші. **Місцеперебування:** Зростає в Японії. Інтродуко-

вана в Європу. В культуру в Україні введена в кінці позаминулого століття.

Час цвітіння: квітень-травень.

Загальні відомості: Цвіте на протязі 6-8 днів. Масове дозрівання насіння відбувається в кінці серпня – в вересні. Ростає швидко. Деревина важка без чіткого поділу на ядро і заболонь. Дуже цінна деревина. Вона відома в західноєвропейських країнах під назвою “Червона береза”. Декоративна гарною кроною і великим листям.

Родина березових (Betulaceae С.А. Agardh)
Береза паперова
(Betula papyrifera Marsh.)

Ознаки: Дерево до 30 м висотою і до 1 м в діаметрі стовбура. Кора біла або рожевувата. Крона неправильно-широкоциліндрична з тонкими вітами. Листки значно крупніші, ніж у європейських беріз, довжиною 6-12 см, дещо грубі, матові, темно-зелені з довгою і стрункою верхівкою.

Місцеперебування: в природньому стані зустрічається в Північній Америці від Скелястих гір до Атлантичного океану. Зустрічається в усіх типах лісу, в долинах рік, на лісосіках і покинутих полях. Інколи можна зустріти в чистих насадженнях на

сухих і вологих місцях. Інтродукована в культуру в 1750 році. В Україні зустрічається в парках і дендросадах. Морозостійка порода, не потерпає від засухи. Розмножується насінням, живцями і прививками.

Час цвітіння: квітень-травень.

Загальні відомості: Цвітіння продовжується 8-10 днів. Масове дозрівання насіння починається в вересні і закінчується в жовтні місяці. Дуже декоративна порода. Особливо гарними є крона і білі від самої землі красиві стовбури.

Родина розових (Rosaceae Juss)
Берека, або горобина-глоговина
(*Sorbus torminalis* L.)

Ознаки: Листяне дерево висотою від 5 до 10 м, рідше близько 20 м і вище. Крона досить широка з розкидистими вітами, кулясто-шатроподібна, по висоті приблизно така ж, як і завширшки, досить розріджена, з далеко віддаленими гілками.

Кора в молодих екземплярів ще гладенька, потім коричнево-сіра й тонко-пластинчаста або тріщинувата. Пагони блискучі, коричнювато-пурпурні або повністю коричневі, з нижньої сторони іноді трохи світліші. Бруньки дуже компактні, округлі, блискучі, зелені, безчерешкові, товщиною близько 5 мм.

Листки прості, довжиною 6-10 см і майже такої ж ширини, широкоовальні, але клиноподібно розділені на 6-10 широко або вузько трикутних лопастей, всі верхівки яких дивляться вперед, по краях додатково гостропильчасті. Верхня сторона листка темно-зелена, після розпускання тонко-опушена, потім оголена, нижня сторона спочатку із шовковистим опушенням, але поступово оголюється. Черешки довжиною 2-5 см, жовтуваті. Листки в цілому досить міцні. Восени надзвичайно красиві, глибокого червоного кольору.

Квітки зібрані в шатристі, майже кулясті мітелки. Окремі квітки шириною 12-15 мм, білуваті або кремово-білі, з жовтими тичинками.

Плоди - яблучка товщиною близько 15 мм, досить округлі, із крапкоподібними мітками від чечевичок, світло-коричнюваті, матові або злегка блискучі.

Місцеперебування: У природі горобина глоговина росте на теплих, сухих, пухких ґрунтах серед теплолюбних наскельних чагарників або в розріджених свіжих і сухих дібровах, а також у букових лісах. Вона вибаглива до ґрунту: на піщаних та болотистих ґрунтах не зростає. Зустрічається на рівнині й у горах до висоти близько 900 м. В Україні поширена на Подільській височині, в Передкарпатті та в Закарпатті.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Плоди горобини глоговини не такі барвисті, як у близьких їй родинних видів. Морозостійка в межах степової та лісостепової зони. До світла берека середньовибаглива, порівняно тіньовитривала в молодому віці.

Берека має добре розвинену, глибоку стрижневу кореневу систему. Поновлюється насінням і вегетативно, пагонами від пеньків та кореневими паростками.

Деревина береки щільна, важка, розсіяно-судинна, з поступовим переходом від ранньої до пізньої. Вона дуже цінна, з красивим ядром червонуватого кольору, добре полірується. Це красиве, струнке, декоративне дерево.

Родина маслинових (Oleaceae)
Бірючина звичайна
(*Ligustrum vulgare* L.)

Ознаки: Гіллястий чагарник заввишки 2-3м, з пруткоподібним, густооблистим гіллям.

Кора спочатку гладенька, у старих екземплярів тонкотріщинувата, сіра, зі світлими, блідо-сірими поздовжніми смугами. Пагони тонкі, неопушені.

Листки супротивні, ланцетно-продовгуваті, на обох кінцях загострені, короткочерешкові або майже сидячі, довжиною 7-12см при ширині 1-2см, темно-зелені; по обидва боки від сильно розвинутої середньої жилки відходять 6-8 прямих або дугоподібних бічних жилок. Листки на зиму опадають, але буває, залишаються частково до наступної весни. Квітки з кремово-білим або кольору слонової кістки, зібрані в суцвіття в вигляді мітелок. Дуже духм'яні. Цвіте і плодоносить починаючи з 6 років.

Плід - кулеподібна ягода, у період дозрівання чорнувата, отруйна. Плоди залишаються на

рослинах до зими чи навіть до весни наступного року.

Час цвітіння: Червень - липень.

Загальні відомості: Коренепаросткова порода, здатна швидко заселити значну площу. Спілі плоди, які у великій кількості дозрівають восени, не тільки неїстівні, але й отруйні. Їх у жодному разі не можна збирати й уживати в їжу. Росте швидко, особливо на другий рік. Коріння поверхневе, дуже густе.

Поширена на заході України, в Криму, в Європі. Широко культивується в Степу і Лісостепу. Морозостійка. Відносно тіньовитривала. Не вимоглива до ґрунтових умов, дуже посухостійка.

Чудова культура для створення протиерозійних насаджень на ярах, стрімкосхилих формах рель'єфу. Створюють з неї також живоплоти, адже вона добре витримує підстригання.

Родина бруслинових (Celastraceae)

Бруслина європейська (*Euonymus europaea* L.)

Ознаки: Листопадний чагарник висотою до 2-6 м, іноді 8-10м. Ростає в лісовій і лісостеповій зонах Європи і України, у горах Криму й Кавказу, у Малій Азії. Іноді зустрічається групами, але частіше поодинокі. Листки за формою обернено-яйцеподібні або довгасто-еліптичні, до 11см довжиною й до 6 см шириною, дрібнопильчасті по краях, злегка шкірясті, зверху голі, знизу по жилках короткоопушені.

Час цвітіння: Травень-червень.

Загальні відомості: Суцвіття складаються з 3-15 дрібних жовтувато-зеленуватих квіток. Плід-коробочка, при дозріванні стає червоною або рожевуватою, насіння цілковито покриті помаранчевим принасінником. Плоди дозрівають у серпні-

вересні. Розмножується стратифікованим насінням або літніми живцями. Насіння яйцеподібне, білувате. Молоді пагони зелені, чотиригранні з буруватими корковими наростами. У корі коренів утримується до 2% гуті високої якості, у насінні - до 45% жирних олій, що не висихають. Використовується як декоративна рослина в межах природного ареалу. Цінується за пурпурно-червоне забарвлення осіннього листя та плодів. Відрізняється високою стійкістю до низьких температур, посухи, загазованості. Добре переносить підстригання, тому може бути використаний у живоплотах, а також в одиночних і групових посадках. Менш тіньовитривалий вид порівняно з бруслиною бородавчастою.

Бруслина бородавчаста (*Euonymus verrucosus*)

Ознаки: Невисокий, до 1-3м чагарник, що дуже рідко приймає форму деревця. Ростає в підліску хвойних, змішаних і листяних лісів по всій європейській частині, крім самих північних районів, особливо на ґрунтах, багатих вапном. Він часто трапляється по річкових долинах, ярах, в ущелинах гір, піднімаючись до висоти 2100м над рівнем моря. Ростає в широколистяних лісах України у підліску. Характерна відмітна риса – велика кількість чорних малесеньких горбочків на молодих вітах. Листки довгасто-яйцеподібні або довгасто-еліптичні, до 9см довжиною і 4,5см шириною, з гострою верхівкою, по краях дрібностропильчасті, частіше голі, іноді по жилках знизу короткоопушені.

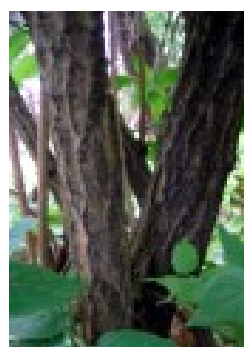
Час цвітіння: Травень-червень.

Загальні відомості: Квітки – поодинокі чи в невеликих групах, на довгих квітконосах. Їхні пелюстки, зеленувато-бурі або коричнево-фіолетові, не дуже привабливі. Більше цікаві щодо цього плоди-коро-

бочки, які, дозріваючи, стають червонуватими або жовтуватими. Чотириступкова коробочка, в кожному гнізді якої знаходиться одна насінина, розтріскується і на її поверхні стає видимим чорне, блискуче насіння, наполовину оточене м'ясистими цегляно-червоними принасінниками. Насіння звисає на нитках з коробочок, що робить чагарник дуже ефектним. Розмножується бруслина бородавчаста стратифікованим насінням або літніми живцями, що дають високий відсоток укорінення. Невибagliвість до ґрунтових умов дозволяє використовувати її в лісозахисних насадженнях. У декоративних посадках можна зустріти в містах всієї європейської рівнини в групах, на узліссях лісопарків, іноді в живоплотах.

Ростає повільно. Має високу тіньовитривалість, морозостійка і невибаглива до ґрунтових умов і вологості. Отруйна, фарбувальна, олійна, лікарська рослина.

Родина бузинових (Sambucaceae Link)
Бузина червона
(*Sambucus racemosa* L.)

Ознаки: Гіллястий чагарник, що досягає великих розмірів, або невелике деревце висотою до 5м. Стала майже бур'янистою рослиною, зростає на занедбаних городах, у заростях чагарників. Бузина червона у великих містах зустрічається не настільки часто, зате в сільській місцевості її можна виявити повсюдно. Кора бура, з довгастими борозенками. Непарноперисті листки складаються з 3-7 яйцеподібних, довгозагострених, зверху голих, знизу злегка опушених листочків.

Дрібні непоказні жовтувато-білі квітки, зібрані разом, утворюють яйцеподібні, щільні, досить привабливі суцвіття.

Час цвітіння: Травень.

Загальні відомості: Плоди яскраво-червоні, у щільних гронах, із трьома кісточками. Краще росте на родючих суглинистих ґрунтах, значно їх

збагачуючи завдяки обпаданню листків, що містять багато зольних речовин.

Рекомендується як підлісочна порода при лісорозведенні. Гарний медонос. Суцвіття використовуються в народній медицині як потогінний засіб, а кора й плоди як проносне. Плодоносить у липні з 3 років. Насіння перед весняним посівом стратифікують протягом 3 місяців. Укорінюваність літніх живців досягає до 96%. Цінна декоративна порода тим, що рано зацвітає. Може використовуватися в солітерних і групових насадженнях.

Росте швидко. Дає багато паростків від пеньків. Тіньовитривала, невибаглива до ґрунту, зимостійка і посухостійка. Добре затінює ґрунт і використовується як підлісок у лісомеліоративних насадженнях. Насіння розноситься птахами.

Родина бузинових (Sambucaceae Link)

Бузина чорна (*Sambucus nigra* L.)

Ознаки: Це дерево до 10м висотою, рідше високий чагарник. Росте на території всієї України, а також у Європі, на Кавказі і в Малій Азії.

Має глибокозморшкувату кору. Листки складаються з 5-7 яйцеподібних листочків, загострених на верхівці, зверху вони темно-зелені, знизу світліші, злегка опушені по жилках, мають специфічний запах. Загальна довжина листа досягає 32см. Густі, плоскі мітелки до 20см діаметром розташовуються на верхівці пагонів і складаються з безлічі білувато-жовтуватих дрібних квіток.

Час цвітіння: Червень - липень.

Плоди дозрівають на початку вересня. Це соковиті, чорні, блискучі кістянки, що довго залишаються на дереві доки їх не з'їдять птахи.

Загальні відомості: Чорна бузина тіньовитривала, але вимагає родючих ґрунтів. Вид представлений значним числом форм і сортів, що відрізняються

формою крони, формою й забарвленням листочків. Цвісти й плодоносити починає з 3-5 років. Добре розмножується як стратифікованим на протязі 3-4 місяців насінням, даючи сходи через місяць після посіву, так і літніми живцями.

Використовується як декоративна рослина, а також для закріплення схилів ярів. Її жовтувато-біла деревина йде на виробництво паль. Квітки, плоди, кора, листи застосовуються в медицині для виготовлення проносних засобів й у харчовій промисловості для підфарбовування вина, відвар плодів уживають для лікування, застосовують як барвник шовку. У природі росте, будучи тіньовитривалою, у другому ярусі широколистяних лісів з дубом, каштаном на вологих родючих ґрунтах.

Цінний підлісок лісостанів. Широко використовують в полезахисному лісорозведенні.

Родина маслинових (Oleaceae)

Бузок звичайний (*Syringa vulgaris* L.)

Ознаки: Кущі бузку не перевищують висоти 7м у висоту і 20см у діаметрі. Навіть людина, що зовсім не цікавиться рослинами, напевно відрізнити серед безлічі інших бузок звичайний. Його неможливо не впізнати, особливо навесні, коли численні квітки, зібрані в кисті, наповнюють повітря приємним ароматом. Це один із чагарників, уведених у культуру дуже давно. Він відомий з 1583 р. і дуже широко розповсюдився по усьому світу.

Природний ареал бузку не настільки широкий. У Карпатах росте в листяних лісах, віддаючи перевагу вапняковим гірським схилам й обривам, а також відкритим місцеоселенням. У культурі висаджується поодиноким, у групах, у живоплотах. Добре переносить стрижку, дає рясну поросль. В оранжереях квітучий бузок можна одержати в зимовий час.

Бузок дуже засухоустійкий, переносить морози до -41°C. Для рясного цвітіння вимагає повного сонячного освітлення, багатих, вологих, але незаболочених ґрунтів, внесення органічних добрив. Віти покриті сірою корою з помітними малесенькими горбочками. Листки широкояйце-

видні, до 12см довжиною й 9см шириною, але можуть бути й дрібнішими. Великі пірамідальні суцвіття, що іноді досягають довжини 25см, виходять із верхніх парних бічних бруньок. Квітки невеликі, але в суцвітті їх може налічуватися до 400 штук. У рослин, що ростуть у природі, квітки лілувато-блакитнуваті, а у виведених у культурі сортів, яких налічується більше 350, вони можуть бути найрізноманітнішого забарвлення - білі, рожеві, лілові, фіолетові. Розмножується бузок, особливо сортовий, найчастіше живцями й щепленням.

Час цвітіння: Квітень-травень.

Загальні відомості: Зі свіжих квіток бузку одержують ефірне масло, застосовуване в парфумерії. Тверда, важка, міцна, фіолетово-бура деревина добре полірується і йде на дрібні токарські вироби.

Зимостійкий, достатньо тіньовитривалий, кальцієфіл. Типовий мезофіт. Цінний підлісок для світлолюбних едифікаторів у степовій і лісостеповій зонах.

Родина маслинових (Oleaceae)
Бузок східнокарпатський, або угорський
(*Syringa josikaea* Jacqfil)

Ознаки: Чагарник 2,5-4м заввишки. Має блискучі, великі (5-12см завдовжки і 3-6см завширшки широкоеліптичні листки). Вони є темно-зеленими зверху й сизуватими знизу по обидва боки без опушення.

У природі площа її зростання невелика. Вона росте лише в Українських та Румунських Карпатах у долинах рік і на сонячних схилах, піднімаючись у гори до 700м. Відомий у Закарпатті (Воловецький, Перечинський, Велико-Березнянський райони), Передкарпатті (Сколівський район Львівщини). Одиночне суцвіття виходить із верхівкової

бруньки, за формою пірамідальне, квітки світло-лілові або рожевуваті, дуже запашні.

Час цвітіння: Травень -червень.

Загальні відомості:

Цвіте рясно, трохи пізніше від бузку звичайного, починаючи з 4-літнього віку. Плоди дозрівають наприкінці вересня. Розмножується як насінням, так і літніми живцями, даючи дуже високий відсоток укорінення, до 90%.

Червонокнижний реліктовий ендемічний вид.

Морозостійкий. Любить зволожені місця.

У світі відомо близько 30 видів бузку, що ростуть у Європі й Азії. Це листопадні чагарники із простими супротивними листками й квітками, зібраними в метільчасті суцвіття. Плоди - непоказні довгасті коробочки. Розмножують бузок, що росте в природі, як насінням, життєздатність якого досягає 90-100%, так і вегетативно. Сорти звичайного бузку й бузку перського розмножують тільки живцями, відводками й щепленням. Бузок добре росте на багатих, пухких добре дренованих ґрунтах, із глибоким заляганням ґрунтових вод. Це засухостійка, світлолюбна, морозостійка порода. Після цвітіння варто проводити обрізку відцвілих суцвіть. Висаджується бузок одиночними кущами й групами. Пагони квітучого бузку йдуть на зрізання для букетів. Придатний бузок і для ранньої вигонки в зимовий час.

Родина букових (Fagaceae A. Br.)
Бук лісовий (європейський)
(*Fagus sylvatica* L.)

Ознаки: Потужні, такі, що іноді сягають висоти 40м, дерева першої величини бука утворюють високопродуктивні ліси, що прикрашають багато парків і скверів світу. Широкоциліндрична щільна крона бука дає густу тінь, що перешкоджає поновленню самого бука й появи інших дерев і чагарників. Тому букові ліси досить часто ростуть чистими, без домішок. Бук росте на багатих, вологих, пухких ґрунтах на схилах гір. Він порівняно тепло- і вологолюбивий. Стовбури вкриті світло-сірою гладенькою корою. Еліптичні, блискучі, немов би шкірясті, темно-зелені листки досягають довжини 10см й 5-6см ширини, по краях злегка хвилясті. Восени листки отримують жовте або золотаво-мідне забарвлення, котре дуже прикрашає дерево. Тичинкові й маточкові квітки сидять на пагонах окремо. Горішки, котрі дозрівають пізно восени, трьохгранні, вкриті дерев'янистою, коричневою, блискучою шкіркою й перебувають у плюсці, зовні вкритій шилоподібними виростами. Вони містять близько 32% жиру, азотисті речовини, клітковину. З них одержують приємного смаку олію, придатну для харчових і технічних цілей. Підсмажені горішки йдуть у їжу, з них готують замітник кави. Використовують на корм худобі. Біла із червонуватим відтінком деревина бука має гарну текстуру,

тверда, легка, міцна і стійка до вологи. Вона йде на виготовлення шпал, меблів, паркету, клепок. З букової золи одержують поташ і луг.

Час цвітіння: Квітень-травень.

Загальні відомості: Розмножується бук головним чином насінням, що висівають навесні або восени, а в природі також і порослевим способом. Відомо багато декоративних форм бука, що відрізняються формою, забарвленням і розмірами листів, загальною зовнішньою будовою, будовою кори. Ці форми розмножуються головним чином щепленням й відводками. В озелененні бук перспективний для створення алеї, груп, солітерів, стрижених огорож. Він добре піддається формуванню, завдяки цьому з нього споруджують високі шпалери, колони, різні фігури. Для успішного росту потребує високої вологості атмосфери і ґрунту з доброю аерацією, помірно-м'якого клімату. У континентальному кліматі не росте. Потерпає від морозів.

Лісостани бука лісового формуються на заході України, Білорусії, в Західній Європі. Зустрічаються чисті бучинники та змішані лісостани бука з домішкою дуба черешчатого і скельного, ялиці білої, ялини звичайної та інших порід. Піднімається до висоти 1300-1500м над рівнем моря.

Родина жимолостевих (Caprifoliaceae Vert)

Вейгела рання (*Weigela praecox*)

Ознаки: Густий чагарник до 2 м висотою зі спрямованими нагору пагонами, еліптичними, яйцеподібними або оберненояйцеподібними листками до 7 см довжиною й до 4 см шириною, загостреними на верхівці, пильчасто-зубчастими по краях, опушеними по обидва боки. Цей незаслужено рідко використовуваний у декоративному садівництві чагарник надзвичайно гарний навесні під час цвітіння. Його лількоподібні рожеві, темно-червоні, білі, жовті квітки, зібрані по трохи на коротких бічних пагонах, що виходять із пазух верхніх листків, досягають довжини 5 см. Листки розміщені супротивно. Пильчасті по краю листки сидять на коротких черешках. Дерев'янисті, що розкриваються двома стулками, вузько-циліндричні коробочки містять багато дрібних насінин. Рід

представлений 15 видами. Найбільшої уваги заслуговує один з них, зрідка використовуваний в озелененні.

Час цвітіння: Травень.

Загальні відомості: Квітки по 1-3 сидять на квітконосах, котрі опускаються донизу. Вони яскраво-рожеві, опушені зовні, досягають 4,5 см. Плоди-коробочки не перевищують довжини 2,5 см. Розмножується вейгела добре, як насінням, що дозріває у вересні, без попередньої стратифікації, так і літніми живцями, даючи високий відсоток укорінення. Уже на 3-5-й рік відзначається цвітіння й плодоношення рослин, вирощених з насіння. Вейгелу доцільно висаджувати одиночними кущами, групами, на альпійських гірках.

Родина вербових (Salicaceae Lindl)

Верба, шелюга жовта (*Salix daphnoides* Vill.)

Ознаки: Прямостовбурові дерева верби жовтої досягають 15м у висоту, діаметр стовбура - 20см. Молоді пагони білошовковисті, пізніше вони стають світло-зеленими, маслиново-бурими, коричневими й покриваються сизуватим нальотом. Листки продовгувато-ланцетні, до 10см довжиною й 3см шириною, загострені на верхівці,

цільнокрайні або по краях дрібно-пильчасті. Зверху листки зелені, блискучі, знизу дещо світліші, сизуваті, тьмяні. Є гарним і раннім медоносом.

Час цвітіння: Цвіте до розпускання листя у березні - квітні.

Загальні відомості:
Плодоносить у травні.

Верба біла (*Salix alba*)

Ознаки: Велике дерево до 30м висотою й діаметром 1м. Ростає по берегах і долинах рік на піщано-мулистих відкладеннях. Верба часто утворює гаї в заплавах рік разом з тополею. Кора великих дерев сіра із глибокими тріщинами, молоді пагони на кінцях сріблясто-опушені, старі - голі. Листки ланцетні й лінійно-ланцетні, загострені, до 15см довжиною й 3см шириною.

Час цвітіння: Квітень.

Загальні відомості: Цвіте одночасно з розпусканням листів у квітні, медоносна. Серезки як чоловічі, так і жіночі округлі, сидять на коротких ніжках. Насіння дозріває у червні. В озелененні використовується для створення алей, груп і солітерів, а також навколо водойм, особливо форма з пониклими вітами. У міських насадженнях її

можна зустріти повсюдно в межах природного ареалу.

Родина вербових (Salicaceae Lindl)

Верба козяча (*Salix caprea*)

Ознаки: Звичайно це дерево 6-10м висотою, іноді чагарник із зеленувато-сірою гладенькою корою, котра у старості стає повздовжньо-тріщинуватою. Один із численних видів верби, що росте у хвойних, змішаних і листяних лісах на добре дренованих ґрунтах. Віддає перевагу більш відкритим місцям на вирубках, узліссях, просіках. У горах піднімається до верхньої межі лісу, уникаючи сильно зволжених й особливо заболочених ґрунтів. Пагони вкриті сірим повстистим пушком. Відрізняється від багатьох інших видів верб дуже великими бруньками. Листки найчастіше яйцеподібні, до 18см довжиною

й 8см шириною. Зверху голі, темно-зелені, знизу сірі повстисті. Мережа жилок різко виступає.

Час цвітіння: Квітень-травень.

Загальні відомості: Великі чоловічі сережки починають цвісти у квітні - травні й стають яскраво-жовтими рано навесні до розпускання листків, що робить дерево особливо ошатним. Плоди дозрівають у червні. У культурі її можна зустріти повсюдно в межах природного ареалу. За допомогою щеплення одержують оригінальну плакучу форму. З кори виготовляють чорну фарбу. Деревина йде на дрібні вироби й легкі будівлі, вона також використовується для виготовлення целюлози.

Родина вербових (Salicaceae Lindl.) налічує на земній кулі близько 700 видів. В Україні зростають такі види верб:

Верба біла (срібляста, білолоз), Верба вавилонська (плакуча), Верба голколиста, Верба гостролиста (верба червона, шелюга червона, краснотал), Верба козяча (бредина), Верба ламка, Верба попеляста (сіра), Верба прегарна, Верба прутіподібна (кошикова, конопляна, чорнолоз, чорнотал), Верба пурпурова (жовтолоз), Верба п'ятитичинкова (чорнолоз), Верба сітчаста, Верба Старка (сиза), Верба трав'яна, Верба тритичинкова, або мигдалелиста (білолоз), Верба туполиста, Верба чорнична.

Родина вербових (Salicaceae Lindl)

Верба ламка (*Salix fragilis*)

Ознаки: Це дерево середньої величини, але іноді досягає й великих розмірів - до 15-20 м у висоту й 1 м у діаметрі. Пагони голі, блискучі, червонуваті або маслиново-зелені. Листки вузькояйцеподібно-ланцетні, витягнуті в коротке вістря, досягають довжини 7,5 см і ширини 1,2 см. Природний ареал цього широко й давно поширеного в культурі виду, зараз установити дуже важко, тому що верба ламка сама розселяється завдяки гарному вкоріненню гілок, що обламуються вітром. Ростає найчастіше по берегах рік, по сирих балках, біля доріг і каналів. У старих дерев стовбур глибоко тріщинуватий, кора

буро-сіра, крона крилатата, шатроподібної форми. Пагони легко ламаються біля основи, за що ця верба й одержала свою назву. Край листка дрібно-пильчастий.

Час цвітіння: Квітень.

Загальні відомості: Як рослина, котра є гарною, невибагливою й такою, котра легко розмножується, верба ламка часто використовується в декоративному садівництві по берегах водойм, біля будинків. Відома форма з кулястою кроною - «Bullata».

Верба тритичинкова, або мигдалелиста (білолоз) (*Salix triandra*)

Ознаки: Звичайно це чагарник, рідше невелике дерево 5-6 м висотою з корою, що відшаровується тонкими пластинками, з голими, гнучкими пагонами маслиново-бурого або жовтувато-зеленого кольору. Ростає по берегах рік і струмків, у заплавах, по канавах і вибоїнах. Ланцетні листки загострені на вершині, по краях дрібно-пильчасті, зверху блискучі, темно-зелені, знизу світліші, іноді із сизим або білувато-сизим нальотом. Їхня довжина до 15 см, ширина до 3,5 см.

Час цвітіння: Квітень-травень.

Загальні відомості: Цвіте після розпускання листів, у тичинкових квітках налічується по три тичинки, саме через це ця верба й одержала свою видову назву. Добре розмножується як насінням, так і живцями. Під час цвітіння дуже медоносна. З однолітніх пагонів виготовляють чудові плетені меблі. Для одержання однолітніх прутів створюються спеціальні плантації верби

тритичинкової. У культурі зустрічається в межах

природного ареалу.

Родина березових (Betulaceae С.А. Agardh)

Вільха сіра (біла) (*Alnus incana* (L.) МОЕНСН)

Ознаки: Чагарник або невелике дерево висотою від 3 до 15м, іноді вище (до 20м). Крона широка, конусоподібна або колоноподібна, але не шатроподібна, а злегка загострена. Пагони розташовуються дуже рідко, мутувато або дещо нерегулярно, тому крона здається розрідженою.

Кора гладенька, темно-сіро-зеленувата, вгорі трохи світліша, із численними вертикальними бородавочками. Пагони з нижньої сторони зі сріблястим опушенням, зверху червонясто-коричневі, надалі голі й блискучі. Бруньки на черешках довжиною близько 2мм, трохи вигнуті вбік, пурпурні, неклеїкі. Листки чергові, трохи віддалені один від одного й не перекриваються, попереду загострено-овальні або округлі, довжиною 7-10см, по краях явно пильчато-городчасті, з 7-12 парами великих жилок, які розташовуються точно одна навпроти одної або злегка зміщені, зверху матово-зелені, знизу сіро-зелені, спочатку всюди тонко опушені, пізніше тільки по жилках з нижньої сторони листка. Листя не змінює кольору до глибокої осені й залишається зеленим до скидання. Чоловічі сережки зібрані по 3-4, під час цвітіння довжиною 5-8см. Жіночі

сережки звисають групами по 2-8, у період дозрівання стають задерев'янілими, як шишки, довжиною близько 1см.

Місцеперебування: Вільха сіра любить піщані пухкі ґрунти із середнім або гарним постачанням поживними речовинами й тимчасовими затопленнями.

Час цвітіння: Березень - квітень.

Загальні відомості: Вільху сіру часто висаджують для зміцнення ґрунту на відвалах або свіжонасипаних ґрунтах. Там вона виконує ще одну роль. Корінці вільхи живуть у тісному симбіозі з певними ґрунтовими бактеріями. Для цього вони утворюють спеціальні кореневі бульбочки, як у бобових культур, де поселяються нитчаті бактерії. Ці мікроорганізми на відміну від вільхи мають високу продуктивність по обміну речовин. Вони здатні засвоювати молекулярний азот з повітря й у вигляді органічних азотних з'єднань передавати його на кореневий горизонт. Тому посадки вільхи на ґрунтах, не вкритих рослинністю, сприяють нагромадженню в них цінних азотних з'єднань і тим самим - поліпшенню ґрунту. Отже, вільха є цінним піонерним деревом.

Родина березових (Betulaceae C.A. Agardh)
Вільха чорна, або клейка
(*Alnus glutinosa* (L.) Gaerth.)

Ознаки: Дерево першої величини висотою до 25-35м. Крона із самого початку широка, пізніше округла, шатроподібна або з короткою вершиною. Гілки розташовуються досить широко й рідко, у нижньому ярусі крони висхідні, у верхньому - скоріше є такими, що горизонтально відходять від стовбура. Кора коричнювато-сіра, розсічена на подовжені або майже квадратні поля. Пагони зелені або світло-пурпурні, з яскравими чечевичками оранжево-червоного кольору. Бруньки на довгих черешках, подовжено-овальні, коричневі.

Листки чергові, довжиною 4-10см, широкі клиноподібні, причому в передній третині листка найбільш широкі, злегка загострені або (частіше) виїмчасті, по краях двоякопильчасті й злегка хвилясті, по обидва боки по 5-8 жилок, у пазухах яких з нижньої сторони перебувають жовтуваті борідки. Квітки з'являються до розпускання листків і добре проглядаються в зимовому уборі дерева.

Дерево однодомне. Чоловічі сережки спочатку пурпурні, довжиною близько 3см, розташовуються маленькими групами по 2-3. Жіночі сережки довжиною 1-1,5см, групами по 2-8, узимку пурпурні, при зацвітанні зеленуваті. Дозрілі сережки довжиною до 3см, сильно задерев'янілі і з

вигляду нагадують маленькі подовжено-округлі шишки, темно-коричневого кольору.

Місцеперебування: Майже всі види вільхи віддають перевагу вологим, іноді затоплюваним, пухким або кам'янистим ґрунтам. Піонерне дерево. Широко поширено в Європі уздовж струмків, а також у заплавних лісах або лугах. Указує на наявність підземних вод. На значну висоту обчищається від сучків. Деревина біла, але при рубанні на повітрі стає інтенсивного оранжево-жовтого кольору. Розсіяносудинна, без ядра, м'яка, широко використовується в меблевому і столярному виробництві, на фанеру, дошки, на шахтні стояки, зруби, криниці, тощо. Дуже стійка у воді.

Час цвітіння: Березень - квітень.

Загальні відомості: Відносно тіньовитривала, середньо світлолюбива. Вільху можна легко розпізнати як літом, так і зимою по схожих на шишки плодах, які зберігаються на дереві цілий рік і не опадають ще довго після висипання насіння. У жодного іншого європейського виду листяних дерев немає такої характерної відмітної ознаки. Шишки часто збирають пізньої осені й узимку для всіляких виробів і декоративних прикрас.

Виноград більше зв'язується в нашому поданні зі смачними, соковитими гронами плодів, ніж з рослиною, здатною прикрасити сади й парки, створити оригінальні перголи й альтанки, декорувати стіни високих будинків. Дійсно, близько 70 видів, що презентують цей рід, і величезне число сортів винограду збільшують розмаїтість асортименту плодівих культур. Однак виноград використовується і як декоративна рослина. Він піднімається по опорі за допомогою вусиків, тому часто, особливо на півдні, можна бачити поблизу будинків цілі споруди із щільно сплечених ліз, здатних укрити від дощу й урятувати від жарких променів сонця. Кора старих стовбурів винограду відшаровується довгими смугами або в деяких видів відокремлюється лусками. На стеблах супротивно листкам помітні добре розвинені роздвоєні вусики. Як правило, дикоростучі види винограду - дводомні рослини, тобто чоловічі й жіночі квітки розташовані на різних рослинах, у культурного винограду вони можуть бути й на одній рослині. Плід - соковита м'ясиста ягода різного кольору - жовта, зелена, чорна.

Всі види винограду світлолюбні й надають перевагу ґрунтам, багатим органічними й мінеральними добривами. В озелененні й плодівництві найбільше поширення одержали два види.

Родина виноградових (Vitaceae Lindl)

Виноград амурський (*Vitis amurensis*)

Ознаки: Це велика ліана до 22м висотою, зі стовбурами до 18см діаметром. Листки досягають довжини 25см, вони широкояйцеподібні або майже округлі, від цільних до глибоко 3-5-лопастних з виїмкою біля основи, по краях зубчасті, поверхня їх зморшувата й шорстка, знизу вони коротко щетинистоопушені. Темно-зелені влітку, восени вони забарвлюються в яскраві жовтогарячі й червоні тони. Квітки дрібні жовтувато-зелені. Плоди невеликі за розміром, а кісточки відносно великі. Ягоди зібрані в розріджену кисть до 25см довжиною. Шкірочка товста, темно-синя, фіолетова або майже чорна.

Час цвітіння: Друга половина травня.

Загальні відомості: Плоди дозрівають наприкінці вересня. Розмножують посівом стратифікованого насіння або живцями, укорінюваність якими більше 90%. З ягід варять варення, киселі, повидло, сиропи, з них одержують вино, оцет, винну кислоту. У насінні утримується до 20% жирної, придатної для їжі олії. Готують із нього і замінник кави. У ягодах багато корисних речовин - цукрів, органічних кислот, вітамінів. Квітки винограду медоносні. Стійкість і невибагливість амурського винограду сприяли його широкому поширенню. Його бажано частіше використовувати для вертикального озеленення.

Родина виноградових (Vitaceae Lindl) Виноград культурний (*Vitis vinifera*)

Ознаки: Ліани винограду досягають висоти 30м, вони покриті червонуватою грубоволокнистою корою. Батьківщина й походження невідомі. З ягід винограду одержують соки, сиропи, роблять вино, варять варення, уживають їх у свіжому й сушеному вигляді. Вміст цукрів у ягодах досягає 25%, яблучної й винної кислоти до 1%, є також вітаміни В, В₁, В₂. Цінними продуктами є винна кислота, фарби й спирт, сусло йде на корм худобі й на добрива, з насіння одержують харчове й технічне мастило. Листки округлі в обрисі, до 20см діаметром, звичайно з 3-5 лопастями, але можуть бути й розсіченими, рідше майже цільні, пильчато-зубчасті по краях, силь-

но опушені з нижньої сторони. Дрібні, жовтувато-зелені квітки зібрані в мітелки. Соковиті, кисло-солодкі ягоди в різних сортів розрізняються формою й кольором: округлі, еліптичні, яйцеподібні, чорні, зелені, жовті, рожеві, темно-червоні. Звичайно вони містять 3-4 насінини, але існують і сорти без насіння.

Час цвітіння: Травень.

Загальні відомості: Розмножують виноград насінням та вегетативно: живцями, відводками, щепленням. Краще росте виноград на легкому, пухкому супіщаному або суглинному родючому ґрунті.

Дівочий виноград п'ятилисточковий (*Parthenocissus quinquefolia*)

Ознаки: Це, мабуть, одна із самих широко відомих ліан з дерев'янистим стеблом, що знайшла застосування на всій Східно-Європейській рівнині завдяки швидкому росту, легкості розмноження, високій стійкості до морозів і гарних декоративних якостей, що дозволяють використати її для декорування стін будинків, створення альтанок, трельажів, пергол, прикраси колон. Часто в народі йменують диким виноградом. Популярність ця ліана заслужила завдяки своїм великим пальчатоскладним листкам,

блискучим й яскраво-зеленим літом і карміново-червоним або майже фіолетовим восени. Вони сидять на довгих, до 8см довжиною черешках і здатні щільним шаром покрити поверхню стіни або колони. Іноді такі «килими» піднімаються до 6-7-го поверху завдяки вусикам-присоскам, що утворюються на пагонах.

Час цвітіння: Липень.

Загальні відомості: Квітки дрібні, жовтувато-зелені, зібрані в щитки. Плоди - темно-сині або май-

же чорні ягоди, нагадують ягоди винограду, неїтвні, дозрівають у вересні. Розмножуватися може насінням, але швидше вкоріненими живцями.

Надає перевагу родючим ґрунтам, що добре зволожені, і світлим, сонячним місцям.

Родина розових (Rosaceae Juss)

Вишня звичайна (*Cerasus vulgaris* Mill.)

Ознаки: Одне з найпоширеніших дерев плодкових садів. Широко відома й здавна культивована як плодове дерево, вишня звичайна служить і незамінною декоративною рослиною. Цвітіння вишні символізує розпал весни. Її темно-зелені, блискучі, немов би лаковані листки знизу значно блідіші. За формою вони звичайно широко-еліптичні, до 5-7см довжиною й 5см шириною.

Час цвітіння: Травень.

Загальні відомості: Білі квітки зібрані по 2-4 у зонтикоподібні суцвіття. Плодоносить із 8 років. Плоди - червоні, соковиті, м'ясисті. Дозрівають у липні. Їх уживають у свіжому вигляді, їдуть вони й на виготовлення компотів, соків, варення, настоек, вин, морсів, сиропів, желе, пастили. У ягодах зберігаються цукри, органічні кислоти,

вітамін В, каротин, пектинові речовини. Листки використовують у соліннях і маринадах, тому що вони мають приємний, вишневий аромат. Вишня - гарний медонос. З одного дерева одержують до 4кг меду.

Вишня дуже популярна і тому висаджується не тільки у великих садах, але й у палісадниках, на невеликих садових ділянках. Як у декоративної культури у вишні цінується все - крилата ажурна форма крони, блискуче темне листя, раннє масове цвітіння і яскраві червоні плоди. Вишня досить світлолюбна, витримує посуху. Культивується вишня дуже давно, і точних даних про її походження немає. Дуже декоративна її махрова форма великими білими квітками, але, на жаль, вона не дає плодів.

Вишня повстяна (*Cerasus tomentosa*)

Ознаки: Звичайно це чагарник висотою 2-3м. Ця вишня так сильно відрізняється від вишні звичайної, що, побачивши невеликі, до 4-5см довжиною зморшкуваті, сіро-зелені листки, не всі здогадуються, що це теж листки вишні. За сильне опушення на нижній стороні листа вона одержала назву повстяної.

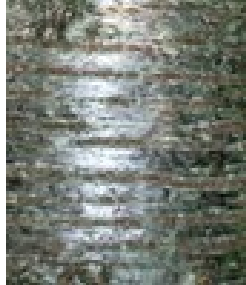
Час цвітіння: Травень.

Загальні відомості: Навесні вона привертає до себе увагу спочатку масою рожевих бутонів, а потім білих, лише злегка з рожевуватим відтінком квіток, що сидять на пагонах по 1-2. Червонуваті, вкриті сірватим опушенням плоди дозрівають у середині липня. Вони кисло-солодкі на смак, але менш соковиті, ніж у звичайної вишні. Однак з них виходить гарне варення, компоти, джеми, а головне, вишня повстяна набагато стійкіше до

зимових морозів і весняних заморозків, а часто й більш урожайна, ніж вишня звичайна. Плоди дозрівають у липні, звичайно з'являються вже в 4-

літньому віці. Вишня повстяна досить широко поширилася в садівників-аматорів.

Родина розових (Rosaceae Juss)
Вишня пташина, черешня
(Prunus avium L.)

Ознаки: Дерево першої величини, яке в сприятливих умовах досягає 35м заввишки. Здавна розводиться в культурі як плодове дерево, використовується і як декоративна рослина. Дорослі дерева легко відрізняються світло-сірою гладенькою корою, що лущиться поперечними тонкими плівками.

Пагони товсті, червоно-бурі, блискучі.

Листки черешні великі, до 16см довжиною й 8см шириною, при розпусканні коричнюваті, блискучі, восени здобувають блідо-жовті тони. На черешку біля основи листочка дві червоні залозки. Навесні ще безлисті дерева вкриваються білими, досить великими квітками, зібраними в малоквіткові парасольки.

Час цвітіння: Квітень-травень.

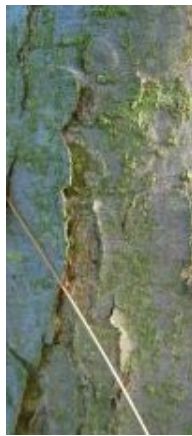
Загальні відомості: У плідівництві сорти черешні цінуються за смачні плоди, що рано дозрівають. Плід соковитий, темно-червоний або майже чорний, приємного кисло-солодкого смаку,

кістянка. Серед дикоростучих черешень зустрічаються форми з гіркуватими плодами. Відома безліч сортів черешні з різноманітними за смаком й забарвленням плодами. Вони багаті на цукор, кислоти. Уживаються в їжу в сирому виді, ідуть на виготовлення соків, варення, вин. Черешня досить тіневитривала, але краще цвіте на відкритих сонячних місцях при достатньому зволоженні. У природі є супутником змішаних і широколистяних лісів Закарпаття, Передкарпаття, Подільської височини, Криму, а за межами України зростає в Молдові і на Кавказі. Зустрічається також у басейнах лівобережних притоків Дніпра.

Деревина ядрова, червоно-бура, з білуватою заболонню, тверда, міцна. Використовується в столярному і меблевому виробництві.

Черешня придатна для вирощування в поле-захисних смугах, а також цінних лісостанах.

Родина в'язових (Ulmaceae)
В'яз гладенький, або звичайний
(*Ulmus laevis* Pall.)

Ознаки: Листяне дерево заввишки до 30 м і 1,5 м в діаметрі. Крона своєрідна, нерівномірна, досить округла, звичайно мало зімкнута, багаторушна або трохи розріджена. Гілки в нижньому ярусі крони порівняно короткі й горизонтальні, у середньому ярусі спочатку висхідні, а потім повисають.

Кора в старих дерев сіро-коричнева, розсічена на широкі смужки, між якими проходять глибокі борозенки, але вона зовні здається досить гладенькою. Пагони й молоді гілки червоно-коричневі, м'якоопушені. Листки завдовжки 7-12 см, завширшки 6-9 см, округлі або овальні, попереду коротко загострені. Основа листка надзвичайно коса й асиметрична. На коротшій стороні листа 12-18 жилок, а на подовженій ще додатково 2-3 жилки, жилкування злегка дугове. Край листка від двоякопильчатого до пильчато-городчастого, передня частина спрямована вперед або злегка загнута. Верхня сторона матова, темно-зелена, нижня - тонкоопушена, сіро-зелена. Черешки листків дуже короткі, завдовжки всього близько 5 мм. Квітки зібрані в пучки, на досить довгих черешках. Плоди завдовжки 10-12 мм,

подовжено-овальні, у період дозрівання звисаючі. Насіння перебуває всередині горішка в овальній крилатці. Достигає в кінці травня - на початку червня.

Місцеперебування: Подекуди розсіяно виростає на глинистих або піщаних ґрунтах, теплих у літню пору, у заплавах лісах. Не утворює великих співтовариств, а росте по одному або у невеликих групах. Іноді висаджують на алеях і вулицях.

Час цвітіння: Березень-квітень.

Загальні відомості: В'язи все частіше стають жертвами так званої «ільмової чуми», грибкової інфекції невідомого походження. Але поки не вдалося встановити ефективний контроль за грибковою інфекцією, збудниками якої вважаються два різних види короїдів (*Scolytus*).

Деревина в'язів міцна, важко розколюється, але добре гнеться. Використовують у меблевому виробництві, машинобудуванні, для виготовлення ободу.

Культивується з насіння, але добре поновлюється пагонами від пеньків. Дає кореневі паростки.

Родина в'язових (Ulmaceae)
В'яз шорсткий, або ільм гірський
(*Ulmus scabra* Mill.) (*Ulmus glabra* Huds.)

Ознаки: Дерево заввишки до 40 м і діаметром до 2 м з високою, часто багаторусною кроною оберненояйцеподібної форми.

Стовбур можна простежити майже до середини крони, але вже на невеликій висоті від нього відгалужується багато дуже міцних і масивних, часто скручених гілок.

Кора старих дерев бура, така, що потріскалася, іноді матово-сіра або темно-сіра. Пагони товсті, коричнево-червоні, із твердим коротким опушенням.

Листки оберненояйцеподібні, подовжено-овальні, а також округлі, завдовжки 10-16 см й іноді такої ж ширини, з довгою, стрункою, немов би насадженою верхівкою, біля основи незвичайно скошені, край нерівномірно двоякопильчастий; зубчики спрямовані вперед. Верхня сторона листової пластинки матова, темно-зелена, шорсткувата. Нижня сторона світліша, зелена, по більших жилках з білим опушенням. Черешки листків короткі й міцні. Плоди завширшки 1,5-2 см, із широким, попереду трохи вирізаним лімбом,

розвиваються ще до розпускання листків. Насіння перебуває всередині.

Місцеперебування: Ільм гірський віддає перевагу прохолодному, вологому клімату і добре росте на пухких, родючих, вологих ґрунтах. Іноді культивується як паркове або декоративне дерево.

Час цвітіння: Лютий - березень.

Загальні відомості: Ільм гірський може дожити до поважного віку. У різних місцях є екземпляри у віці 400 років зі стовбурами діаметром до 3 м. Відмінна риса полягає в появі квіток до розпускання листків. Ще до розпускання листів виростають характерні крилаті горішки, і в цей час вони не просто схожі на маленькі листочки, але й виконують функцію фотосинтезу. Зріле насіння здатне до проростання тільки протягом декількох днів.

Розмножується також пагонами від пеньків. Кореневих паростків не дає.

Морозо- і зимостійкий, швидкоростучий, вибагливий до родючості ґрунтів; засолення та сухості не переносить; тіньовитривалий, добре росте навіть під пологом ялинових і ялицевих лісостанів.

Родина в'язових (Ulmaceae)
В'яз граболистий
(*Ulmus carpinifolia* GLEDITSCH)

Ознаки: Дерево заввишки до 30 м. Крона досить різноманітна, у типових представників найчастіше досить вузька. Гілки порівняно короткі, міцні, майже горизонтальні, розміщені дуже нерівномірно. Бічні гілки іноді відігнуті й провисаючі. Кора коричнево-сіра, з довгими, досить глибокими борознами й опуклими пластинами. Пагони тонкі, гладенькі, злегка блискучі, коричнево-червоні або темно-червоні. Бруньки овальні, гострі, тільки на кінці дещо опушені, а в цілому блискучі, червоно-коричневі. Листки завдовжки 6-10 см, завширшки 5-8 см, різної форми, переважно оберненояйцеподібні або довгасті, з подовженою, вузькою верхівкою й асиметричною основою. Край листка неявно двоякопильчастий або городчастий, зубчики спрямовані до верхньої частини листка. Верхня сторона листків частіше блискуча, темно-зелена, нижня - світліша, з помітними м'якими борідками в пазухах більших жилок. Плоди оберненояйцеподібні або довгасті. Горішок перебуває у верхній частині.

Місцеперебування: В'яз граболистий надає перевагу вологим, іноді затоплюваним, багатим поживними речовинами ґрунтам.

Час цвітіння: Березень.

Загальні відомості: В'яз граболистий відноситься до найпоширеніших видів в'яза. Його листки схожі на листки граба, але на них завжди добре видно типову для роду *Ulmus* косу, асиметричну основу. На жаль, в'яз граболистий в останні десятиліття сильно постраждав від голандської хвороби ільмових дерев, у результаті чого за дуже короткий час загинули навіть дорослі дерева. Причиною цієї хвороби вважається грибок, що переноситься короїдом на здорові дерева. Від нього страждають всі види в'язів, однак ступінь враження буває різним. В'язи, що ростуть по одному, ізольовано один від одного, страждають у меншій мірі, ніж зімкнуті деревостани.

Родина рутових (Rutaceae)
В'язовик, птелея трилиста
(*Ptelea trifoliata* L.)

Ознаки: Розкидистий чагарник або невелике деревце, до 7,5 м заввишки, із закругленою нагорі кроною й тонким стовбуром. Характерна темно-сіра кора вкрита невеликими бородавчастими виростами. Пагони червоно-бурі. Листки, що опадають на зиму, із трьома яйцеподібними листочками до 15 см завдовжки й до 8 см завширшки, тонкозубчасті по краю, блискучі, темно-зелені зверху, блідіші й злегка опушені знизу. Квітки зеленувато-білі.

Місцеперебування: У природі зустрічається на кам'янистих схилах по узліссях лісу.

Час цвітіння: Червень - липень.

Загальні відомості: Звичайно багатоквіткові кисті розташовуються на кінцях пагонів. Плоди жовтувато-зелені, із двома або трьома насінинами, сплюснені, із широкими крильми, округлі, шкірясті,

за що іноді птелею називають шкірянкою. Дозрівають у вересні.

Плодоносить птелея з 7 років. Розмножують її весняним посівом нестратифікованим насінням, сходи з'являються через місяць.

Росте повільно й недовговічна. Привертає увагу кистями численних квіток і жовтуватих плодів у густих, звисаючих гронах, що зберігаються на дереві протягом всієї зими. Раніше насіння використовували в пивоварінні для додання аромату як замінник хмелю.

Деревина птелеї важка, жовтувато-коричнева, атласна, використовується для дрібних виробів.

Висаджують птелею солітерно або групами. Її форма із золотавим або сизуватим листям особливо красиво виділяється на тлі хвойних рослин.

Родина бобових (Fabaceae)

Гледичія звичайна (*Gleditsia triacanthos* L.)

Ознаки: Це високе, до 40 м, дерево зі стовбуром до 90 см діаметром і широкоциліндричною, ажурною, дуже гарною кроною. Кора стовбура темно-бура, зморшувата, у старих дерев тріщинувата, із простими або гіллястими колючками, наявними й на гілках. Великі, до 20 см завдовжки, листки можуть бути як просто, так і двічі парноперистими. Листочки до 3,5 см завдовжки, загострені на верхівці, цільнокрайні або дрібногородчасті, темно-зелені й блискучі зверху, знизу блідіші й іноді опушені по жилках. Дрібні, непоказні, зеленуваті гілки зібрані в кистеподібне суцвіття до 7 см

завдовжки, причому тичинкові й маточкові квітки перебувають у різних суцвіттях.

Час цвітіння: Червень – липень.

Загальні відомості: Цвіте в з 18 років. Плоди - шкірясті боби з великою кількістю насінин, довгі, вузькі, сплюснені, до 45 см завдовжки, темно-коричневі. Вони довго зберігаються на дереві й служать його прикрасою. Насіння занурене в солодкувату м'якоть, що містить до 278 мг% вітаміну В, у листках його більше - до 400 мг%.

Використовується зараз у живих стрижених ого-рожах, у захисних насадженнях, у парках, для зміцнення ярів і балок.

Родина розових (Rosaceae Juss)

Незвичайна розмаїтість глідів, що зустрічаються в природі, а також схожість деяких видів один з одним не дають можливості навіть ботанікам установити їхню кількість. За деякими підрахунками вона перевищує тисячу. Звичайно глodi поселяються на узліссях, вирубках, галявинах, осипах, частіше їх можна знайти на сонячних місцях. Миряться із будь-якими ґрунтами, глodi надають перевагу родючим, добре зволoженим місцеселенням. Їхні невисокі, часто багатостовбурні деревця або чагарники до 3—5 м заввишки легко відрізняються від інших рослин наявністю на пагонах колючок, розміри й число яких неоднакові в різних видів. Крона глodu куляста або яйцеподібна, листки різноманітної форми — яйцеподібні, ромбічні, майже округлі, еліптичні. Пластинка листка буває або цільною, або в різному ступені надрізаною, варіює за ступенем опушення та забарвленням. Білі або рожеві квітки зібрані в щиткоподібні суцвіття, медоносні, але зазвичай мають не дуже приємний запах. Плоди яблукоподібні, кулясті, жовтогарячі, чорні, червоні, з борошнистою або соковитою м'якоттю й 1-5 кісточками. Розмножуються глodi посівом стратифікованого насіння, іноді живцями. Живуть 200-300 років. У період цвітіння, плодоношення й осіннього розцвітування листя вони винятково декоративні й тому широко використовуються в озелененні поодинокі, групами, в алеях й у живоплотах, тому що дуже добре переносять стрижку. Багато видів стійкі до умов міського середовища. З біло-рожевої або червоно-жовтої деревини роблять предмети домашнього побуту, окремі частини ударних інструментів. Кора йде на одержання дубильних речовин і червоно-коричневої фарби. Плоди багатьох видів їстівні, з них готують повидло, желе, мармелад, киселі, застосовують для виготовлення серцево-судинних препаратів.

Глід колючий, або звичайний (*Crataegus oxyacantha* L)

Ознаки: Невисоке деревце до 3—5 м заввишки, або чагарник із сірою корою й маслиновими або червонуватими пагонами з невеликими, до 4 см, колючками. Відомі довговічні екземпляри, котрі прожили до 400 років.

Місцеперебування: Зустрічається в природі в лісах Закарпаття й Західної Європи, піднімаючись до висоти 1700 м над рівнем моря.

Час цвітіння: Травень-червень.

Загальні відомості: Застосовується для одиночних насаджень, груп, алеїних посадок і стрижених

огорож, добре переносить обрізку. Характерні прості, чергові, черешкові оберненояйцеподібні, з 3-5 неглибокими лопатами, блискучі, яскраво-зелені листки, білі або рожеваті квітки в щиткоподібних суцвіттях. Еліпсоподібні червоні плоди з 2-3 кісточками. Відомі садові форми з махровими білими, червоними і яскраво-рожевими квітками. Тверда важка деревина зазвичай біла, іноді червонувата, добре полірується, використовується в токарському виробництві.

Родина розових (Rosaceae Juss)
Глід криваво-червоний
(*Crataegus sanguinea* L.)

Вид глоду, що відрізняється дуже високою стійкістю до низьких температур й умов промислових міст.

Ознаки: Найчастіше це невисоке, до 4 м, деревце з бурим або сірим стовбуром і коричневими гілками з нечисленними прямими колючками до 4 см завдовжки. Іноді колючки відсутні. Листки яйцеподібної або оберненояйцеподібної форми, до 6-10 см завдовжки, з 3-7 неглибокими лопатами. Зверху листки темно-зелені, знизу трохи світліші.

Білі квітки зібрані в щитковидні суцвіття до 5 см у діаметрі.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Плоди кулясті, криваво-червоні, іноді жовтогарячі, блискучі, з борошнистою м'якоттю й 2-5 кісточками, дозрівають у вересні. Плодоносить із 7 років. У природі зустрічається поодиноким або невеликими групами в лісах, на узліссях, у заплавах рік.

Глід одноматочковий
(*Crataegus monogyna* Jacq.)

Ознаки: Це невисоке до 3-6 м дерево із широкою кронаю, червоно-коричневими гілками з нечисленними, короткими, до 1 см завдовжки колючками. Характерною рисою його є червоні еліпсоподібні плоди з однією кісточкою. Листки невеликі, 3-5-роздільні або лопатеві, зубчасті по краях, темно-зелені, блискучі зверху, знизу світліші завдяки восковому нальоту. Суцвіття містять по 10-18 білих квіток.

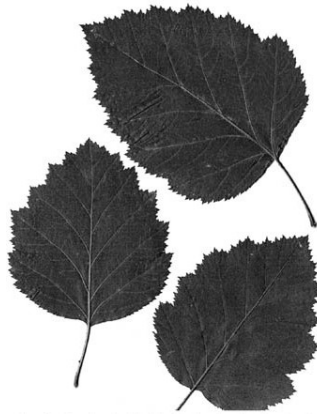
Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Плодоносить із 6 років, у вересні. Віддавна цей вид використовується в садах, парках в одиночних і групових насадженнях, у живоплотах, алеях. Він мало вимогливий до ґрунтів, але проте надає перевагу суглинистим і глинистим ґрунтам, до складу яких входить вапно. В культурах витримує низькі зимові температури й низьку вологість повітря.

Гарний медонос.

Росте в Лісостепу і Степу України, багато є в Криму.

Родина розових (Rosaceae Juss)
Глід напівм'який
(*Crataegus submollis*)

Ознаки: Досягає звичайно висоти 6-8 м, утворює широку кулясту крону. Пагони темно-зелені, густо сіроповстисті, з тонкими, частіше прямими колючками до 9 см завдовжки. Листки крупніші, ніж в інших видів глоду, до 9 см завдовжки, мають яйцеподібну форму, 3-4 пари гострих, зубчастих по краю лопат. Молоді листки сильно опушені, з віком опушення залишається лише знизу по жилках.

Повстистоопушені суцвіття складаються з 10-15 гарних білих квіток.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Плоди кулясті, яскраво-жовтогарячі або червоні з білими крапками й жовтою борошнистою м'якоттю, звичайно з 5 кісточками, дозрівають у вересні. Плодоносить із 6 років. Цей вид використовується для одиночних, групових посадок і живоплотів. Добре стрижеється.

Крім названих видів глоду, в Україні зустрічаються наступні види: Глід зігнутостовбчатий (*Crataegus kyrtostyla* Finberg), Глід згладжений чорноплідний (*Crataegus laevigata* (Poir) DC.; *Cr. Melanocarpa* M.B.), Глід Пояркової (*Crataegus pojarkovae* Kossyach.), Глід Турнефора (*Crataegus tourneforti* Griseb.) та деякі інші.

Родина горіхових (Juglandaceae)
Горіх волоський (грецький)
(*Juglans regia* L.)

Ознаки: Дерево з порівняно широкою, кулястою, шатроподібною кроною. У висоту може сягати іноді до 35 м. Стовбур уже на невеликій висоті від ґрунту розгалужується на багато гілок майже однакової товщини, які дугоподібно піднімаються нагору й розділяються на багато часто вигнутих і закручених невеликих гілочок. Кора в молодих дерев гладенька, сіра, потім тріщинувата й борозниста й надалі світла коричнево-сіра. Молоді гілки блискучі, світло-сірі. Пагони також блискучі, голі. Бруньки щільні, досить широкі, темно-коричневі або чорнуваті. Листки чергові, непарноперисті, завдовжки від 20 до 40 см. Листки складні з 3-4 парами листочків, завдовжки до 15 см, подовжено-еліптичні, черешкові. Кінцевий листочок найбільший, інші листочки складного листа до основи зменшуються, матові, досить міцні й шкірясті, частіше цільнокрайні або неявно зубчасті, при розтиранні пахнуть скипидаром. Рослина однодомна. Чоловічі квітки завдовжки 3-10 см, жовті або жовто-зелені сережки, досить товсті, загнуті вниз. Жіночі квітки непомітні, розташовані на кінцях молодих пагонів, частіше по 2-5, з жовтими китицями. Плоди завдовжки 4 см,

подовжено-кулясті, зелені або жовтуваті, залозисто-поцятковані.

Місцеперебування: Віддає перевагу родючим, потужним, карбонатним, гумусним ґрунтам з рівномірним водопостачанням. Горіх волоський культивують у місцях з м'якою зимою всюди як декоративне й промислове дерево. Вітростійкий, світлолюбний.

Час цвітіння: Квітень - травень.

Загальні відомості: З погляду ботаніки смачне насіння коректніше було би називати не горіхами, а ядерцями кістянки. Вони містять жирну (майже 78%) олію, котру видавлюють і використовують у їжу.

Деревина рудувато-бура, міцна, легка, тверда, має чудову текстуру і дуже цінується меблевиками, майстрами з виготовлення столярних виробів та рушничних прикладів.

Великі лісові масиви горіха волоського природного походження зростають в Киргизії на схилах Ферганського хребта. В Україні горіх волоський зустрічається у лісовому фонді Буковини.

Краще розмножується насінням, але широко відомі випадки розмноження горіха прививками.

Родина горіхових (Juglandaceae)

Горіх чорний (*Juglans nigra* L.)

Ознаки: Дерево з досить широкою, найчастіше високопіднятою кроною порівняно рівномірних замкнутих обрисів. Інтроудцент з Північної Америки, котрий успішно прижився в Україні. Стовбур стрункий, товстий, прямий, мало-збіжистий. Гілки відходять від стовбура звичайно на деякій відстані від ґрунту. Вони утворюють рівномірний вінець і досить товсті. Кора на молодих деревах сіра або сіро-коричнева, у старих екземплярів темно-коричнева або майже чорна, розсічена регулярним малюнком з вузьких і товстих смуг, які містять ромбовидні, заглиблені пластинки. Пагони, на відміну від горіха волоського, з тонким бархатистим опушенням. Бруньки білувато-коричневі, кінчики гострі, зі складчастими лусочками.

Листки непарноперисті, чергові, завдовжки 30-50 см, складні з 7-11 парами загострених попереду листочків завдовжки 6-10 см, край нерегулярний, але явно зубчастий, з верхньої сторони голі, з нижньої сторони із залозками, опушені, на дуже короткому черешку або майже сидячі, супротивні, найдовші листочки знаходяться посередині

складного листа, до основи й верхівки дещо зменшуються.

Чоловічі квітки зібрані у конусоподібних, товстих сережках, згруповані по 2-5 на торішніх пагонах. Жіночі квітки найчастіше утворюють групи по 5 штук, непримітні, зеленуваті. Плід (кістянка) завдовжки 3-5 см, округло або подовжено-грушоподібний, соковитий, зелений, гладенький, у період дозрівання не розкривається.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Деревина горіха чорного темно-бура, тверда, ядра, цінніша за деревину горіха волоського. Завдяки дуже гарному контрастному малюнку вона високо цінується й дорого коштує на світовому ринку. Найчастіше її зараз використовують для фанерування, в меблевому виробництві та в виробництві музичних інструментів.

Вимогливий до ґрунту, його вологості і аерації, посухостійкий, зимостійкий, швидкоростучий, світлолюбивий, з потужною стрижневою кореневою системою. Дає масові пагони від пенька. Широко впроваджується в лісові культури і для створення цільових особливо цінних насаджень.

Родина розових (Rosaceae Juss)
Горобина домашня
(*Sorbus domestica* L.)

Ознаки: Дерево заввишки 15-20 м. Крона округла, частіше шатроподібна, з багатьма горизонтальними або злегка висхідними гілками. Стовбур звичайно добре простежується до верхнього ярусу крони. Кора схожа на кору старих груш, розсічена безліччю тонких тріщин на невеликі прямокутні пластинки. Пагони спочатку тонкоопушені, з верхньої й нижньої сторони різного кольору. Зимуючі бруньки незвичайні яскраво-зелені, трохи клейкі й блискучі, довгасто-овальні, завдовжки близько 1 см. Листки чергові, непарноперисті, з 13-24 листочками (пір'ям), у цілому завдовжки 12-25 см і завширшки до 10 см. Листочки завдовжки 3-5 см, довгасто-еліптичні або овальні, гостро одно- або неявно двопильчасті, у нижній третині майже цілнокрайні, біля основи округлені, з верхньої сторони темно- або інтенсивно-жовтувато-зелені й майже оголені, з нижньої - світліші й злегка опушені. Квітки зібрані в конусоподібні

щиткоподібні мітелки завширшки 6-10 см. Окремі квітки чисто-білі або кремово-білі, завширшки близько 15 мм, черешкові.

Плоди - яблучка, досить великі, завдовжки 2-3 см, грушоподібні або яйцеподібні, довгасті, іноді більш округлі і яблукоподібні, зеленуваті або червоно-коричнюваті, із сонячної сторони часто червоно-плямисті або повністю червонуваті.

Місцеперебування: Як дикоростуче дерево горобина домашня надає перевагу не дуже сухим, досить теплим кам'янистим ґрунтам в дібровах, вимоглива до кліматичних умов.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: На жаль, горобина домашня - незаслужено забуте дикоростуче плодове дерево. Завдяки її привабливому вигляду, особливо в період дозрівання плодів, її варто більш широко культивувати в плодівих садах.

Родина розових (Rosaceae Juss)
Горобина звичайна
(*Sorbus aucuparia* L.)

Ознаки: Листяне дерево заввишки 5-15 м, іноді до 20 м. Крона досить нерівномірна й часто відкрита, округла або овальна, рідше опукло-шатроподібна або щільна. Стовбур простежується до верхнього ярусу крони. Гілки горизонтальні або навскіс висхідні.

Кора в молодих екземплярів сіро-сріблиста, надалі більше матово-сіра, тонко тріщинувата або розсічена на пластинки й тоді здається лускатою. Пагони сіро-пурпурні, спочатку тонкоопушені, потім оголені. Бруньки досить великі, завдовжки близько 15 мм, вузькоконусоподібні або яйцеподібні зі злегка вигнутою верхівкою, із щільним добре помітним опушенням. Листки непарноперисті, листочки (пір'я) біля основи асиметричні, чергові, завдовжки близько 20 см, завширшки 8-11 см, з 9-17 листочками розміром 6 x 2 см, з гостропильчастим краєм, після розпускання спочатку сіро-срібlistі, опушені, надалі майже оголені, подовжено-овальні, біля основи округлені й цільнокрайні, з верхньої сторони матово-зелені

або кольору свіжої зелені, з нижньої - яскраво-зелені. Молоді листки при розтиранні пахнуть марципаном. Черешок закруглений, між окремими листочками (пір'ям) злегка жолобчастий.

Квітки завширшки близько 1 см, кремово-білі, зібрані у великій кількості в плоскі широкі щиткоподібні мітелки.

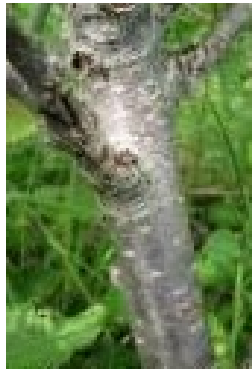
Плоди - яблучка товщиною 6-8 мм, у період дозрівання яскраво-червоні, їстівні, але гіркуваті, можуть використовуватися для готування мармеладу.

Місцеперебування: Світлолюбне дерево, віддає перевагу сухим або середньої вологості, найчастіше родючим глинистим або кам'янистим ґрунтам, але росте й на піщаних ґрунтах. Піонерний вид.

Час цвітіння: Червень - липень.

Загальні відомості: Горобина має багато форм, що відрізняються за кольором й розміром яблучок, які охоче, особливо в зимовий період, скльовують птахи.

Родина розових (Rosaceae Juss)
Горобина проміжна
(*Sorbus intermedia* (Erch.) PERS.)

Ознаки: Листопадне дерево середньої висоти, досягає 12-15 м, іноді зустрічається у вигляді чагарнику. Крона досить щільна, замкнута, опукло-куляста, іноді більша завширшки, ніж заввишки, але завжди досить рівномірна. Стовбур порівняно короткий, майже до самого низу порослий гілками. Гілки часто вилкоподібні й круто висхідні, рідше прямі або провисаючі. Кора в старих дерев гладенька й лише в деяких місцях розсічена окремими широкими лускатими тріщинами, сіра або темно-сіро-пурпурова. Молоді пагони з початку весни опушені, але вже до осені стають усе більш гладенькими й оголеними. Спочатку вони сіро-рожеві, потім темніють. Бруньки завдовжки 6-8 мм, опушені, темно-коричнюваті. Листки чергові, досить тонкі, завдовжки 6-12 см, біля основи клиноподібні або округлені, довгасто-овальні до широкоовальних, попереду тупі або злегка загострені, у передній половині неявно лопатеві, до основи іноді перистонадрізані. Верхівки нерівномірно-пильчасті, з верхньої сторони після розпускання блискучі, темно-зелені, з нижньої завжди із сірими волосками. Вони ніколи не мають білих волосків або опушення. Квітки зібрані в плоскі широкі щиткоподібні мітелки, при

розцвітанні близько 10 см у поперечнику. Окремі квітки завширшки 1 - 2 см, з п'ятьма чисто-білими або кремово-білими круглими пелюстками й численними, найчастіше рожевими тичинками. Плоди - яблучка опукло-овальні, у період дозрівання (із серпня) поступово міняють забарвлення від зеленого до яскраво-червоного, блискучі, завдовжки близько 1 см і майже такої ж ширини або трохи більші. Горобину проміжну через її декоративний вигляд й очевидну стійкість до забрудненого повітря міст усе ширше використовують для посадок на вулицях, площах і транспортних артеріях.

Час цвітіння: Травень.

Загальні відомості: Горобина проміжна - спонтанно виниклий гібрид, що зберігає спадкоємні ознаки горобини звичайної (*Sorbus aucuparia*) і горобини арія (*Sorbus aria*). При пильному розгляді видно, що обоє батьківських види передали їй свої листові ознаки. Від горобини арії успадковані опушення й обриси листової пластинки, а від горобини звичайної - ще помітна схильність до перистості. Плоди в сирому вигляді неїстівні, після теплової обробки їх можна вживати в їжу.

Родина розових (Rosaceae Juss)
Горобина чорноплідна, або аронія чорноплідна
(*Aronia melanocarpa* Elliot.)

Ознаки: Це невисокий, до 3 м заввишки гарний чагарник. Він завоював популярність завдяки інформації, що поширилася в народі, про лікувальні властивості його плодів, що знижують кров'яний тиск. В останні роки ягоди горобини чорноплідної почали заготовлювати в промислових масштабах. З них роблять соки, варення, мармелад, вино, наливки. Ягоди аронії багаті вітаміном В, пектиновими речовинами. Для чагарнику характерні майже голі пагони, листки еліптичні або оберненояйцеподібні, до 6 см завдовжки, білі або рожеві квітки зібрані в щиткоподібні суцвіття.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Плоди - солодкі, соковиті яблучка чорного або чорно-пурпурового кольору, блискучі, до 1 см діаметром. Дозрівають у серпні. Середній урожай плодів з одного дорослого куща може досягати 8,5 кг. Не менш цінна аронія, і як декоративна рослина. Починаючи з появи навесні її темно-зелених листків і закінчуючи пізньою осінню, коли вони стають багряними, аронія не

втрачає своєї краси. З огляду на невибагливість до ґрунтів, непошкоджуваність хворобами й шкідниками й високою зимостійкістю, її можна віднести до цінних як плодових, так і декоративних чагарників. Рясне цвітіння й плодоносіння аронії чорноплідної спостерігається на добре освітлюваних місцях. Аронія легко розмножується насінням, відводками, живцями та кореневими паростками. Насіння висівають після 3-місячної стратифікації навесні, сходи з'являються через місяць. Плодоносіння настає на 4-й рік. Укорінюваність літніх черешків при обробці їх стимуляторами практично стовідсоткова. Паростки й відводки відокремлюють від материнської рослини пізно восени або рано весною. З аронії варять компоти й варення, широко застосовується вона як лікарська рослина.

У декоративних насадженнях вона використовується в стрижених огорожах, групах і в одиночних посадках практично повсюдно.

Родина ліщинових (Corylaceae)

Граб звичайний (*Carpinus betulus* L.)

Ознаки: Дерево першої величини 25-30 м заввишки. У природі воно має яскраво-сіру, гладеньку кору. Листки овальні, загострені на верхівці, біля основи округлі або нерівнобокі, до 15 см завдовжки й 5 см завширшки, з 10-15 парами втиснених жилок. Темно-зелені влітку, восени листки зазвичай стають яскраво-жовтими. Зеленуваті, непримітні квітки з'являються досить швидко після того, як листя вкрийє віти. Прикрашають граб зібрані разом чисельні плоди-горішки, котрі мають листоподібні обгортки-плюски, що дозрівають у вересні.

Місцеперебування: Ареал граба звичайного – майже вся Правобережна лісостепова і степова частина України. На Лівобережжі є декілька місцеоселень: Тростянецький лісгосп на Сумщині, Маяцьке лісництво на Сіверському Дінці і в Грабовій долині біля Артемівська на Донеччині. У гори він піднімається до 800 м над рівнем моря, де росте разом з буком і дубом.

Час цвітіння: Квітень-травень.

Загальні відомості: Тіньовитривалий, до ґрунту вибагливий, ґрунтозбагачуючий, не переносить заболочення. Висівати насіння треба відразу ж після дозрівання або після тривалої стратифікації навесні. Граб може розмножуватися й літніми живцями, даючи досить високі відсотки вкорінення. Росте граб повільно, особливо в перші роки життя, а доживає до 100-120 років, лише зрідка в сприятливих умовах досягає віку 150 років. Деревина біла, важка, розсіяносудинна, з високими фізико-механічними властивостями. Чудова підгінна порода.

Культивується здавна і використовується для створення групових і солитерних насаджень, алеї у парках. Добре переносить стрижку, що дозволяє застосовувати його в живоплотах й у мистецтві фігурної стрижки рослин. Є декоративні форми з пурпурним листям, порізаним листям, пірамідальною кроною.

Родина розових (Rosaceae Juss)
Груша лісова
(*Pyrus communis* L.)

Ознаки: Дерево першої величини. Досягає висоти 20—30 м. Бруньки й пагони опушені. Листки яйцеподібні, з округлою основою й загостреною верхівкою, 5—7 см завдовжки, злегка опушені знизу, особливо по жилках, голі й блискучі зверху, по краю пильчасті, на довгих черешках. При всиханні листя чорніє.

Стовбур вкритий товстою рудою корою з глибокими поздовжніми тріщинами, завдяки яким кора відділяється від стовбура невеликими шматочками.

Час цвітіння: Квітень-Травень.

Цвіте одночасно з розпусканням листя. Квітки білі, плоди круглі або грушоподібні, до 5 см завдовжки. Дозрівають у вересні-жовтні.

Місцеперебування: Поширена в природних умовах у лісостеповій зоні.

Загальні відомості: Середньотіньовитривала, але плодоносить лише за умов достатнього освітлення, має глибоку кореневу систему.

Деревина рожева, щільна, важка, тверда, майже не тріскається і не коробиться. Використовується для

виробництва музичних інструментів, столярних виробів, деталей, меблів.

Цей вид дав початок багатьом сортам (близько 5 тисяч), широко розповсюджених як у промисловому садівництві, так й у садівників-аматорів. Сорти розрізняються не тільки за смаком, формою й величиною плодів, але й за формою крони, наявністю або відсутністю колючок, величиною, формою й зазубреністю листової пластинки, формою пелюстків квітки. Розмножують щепленням на дикоростучій груші звичайної. Культурна груша вимоглива до багатства ґрунту й погано переносить низькі температури. Її квітки гинуть при зниженнях температури до -2...-3 °С, плоди пошкоджуються такими ж температурами, а молоді пагони гинуть при -5...-6 °С. Використовується головним чином як плодова культура. У декоративних насадженнях груша звичайна гарна як одиночне дерево, а також у групах й алеях.

Родина бруслинових (Celastraceae) Деревогубець круглолистий (*Celastrus orbiculata* L.)

Ознаки: Листопадна ліана.

Загальні відомості: У наших містах поки рідко можна зустріти рослини для вертикального озеленення, створення пергол, альтанок, прикраси стін будинків, хоча асортимент таких рослин досить широкий. З ліан, котрі мають задерев'яніле і таке, що піднімається досить високо по опорі стебло, можна назвати деревогубець, чий згубні властивості для дерев сильно перебільшені. Хоча він має здатність обвивати опору своїми пагонами, але не викликає помітних ушкоджень. Це ліана із черговим розміщенням листків. Листки прості, на довгих черешках.

Час цвітіння: Травень.

Квітки дрібні, непоказні, зеленувато-білуваті, а от плоди дуже оригінальні - кулясті коробочки, що звисають на довгих нитках - плодоніжках і розкриваються трьома стулками, відкриваючи насіння, вкрите яскравим, м'ясистим покривом – принасіником. До ґрунту невибагливий, добре виносить затінення. Декоративний особливо восени, коли листки забарвлюються в жовті й жовтогарячі кольори, й розкриваються зрілі коробочки плодів. Розмножується насінням і літніми живцями. Плодоносить із 8 років. Досить зимостійкий.

Родина деренових (Cornaceae) Дерен білий (*Swida alba* L., *Cornus alba* L.)

Ознаки: Кущ заввишки до 3 м. Один із найбільш використовуваних в озелененні чагарників. Він цінується за тривале й рясне цвітіння, яскраво-червону або жовту в зимовий час кору, білі, зібрані в кисті плоди-кістанки. Дерен білий досягає висоти 2-3 м. Його тонкі гнучкі гілки схиляються майже до землі. Темно-зелені, зморшкуваті зверху листки, широкояйцеподібні за формою, досягають довжини 10 см.

Час цвітіння: Травень-жовтень.

Загальні відомості: Квітки білі, непоказні, тому що дуже дрібні, але зібрані в щиткоподібні суцвіття до 5 см діаметром прикрашають кущ, починаючи із травня до глибокої осені, коли одночасно із квітками на кущах можна побачити й зрілі плоди. Плодоносити починає з 2-3 років. Він досить невибагливий, тіньовитривалий, може добре переносити загазованість і запиленість повітря, дуже морозостійкий і жаростійкий. Розмножується насінням та живцями.

Місцеперебування: Територія, займана дереном у природі, дуже велика. Він росте в лісах, у заплавах

рік, у заростях чагарників. У культурі дерен відомий із середини XVIII ст.

Родина деренових (Cornaceae)
Дерен червоний, кизил, свидина криваво-червона
(*Cornus sanguinea* L.)

Ознаки: Чагарник заввишки до 4 м. Він досить високий, як для чагарників, часто з пониклими зеленими, пурпурово-червоними або жовтуватими гілками (власне через колір гілок дістав одну зі своїх назв). Яйцеподібні листки завдовжки 4-10 см, зверху яскраво-зелені, із дрібними волосками, знизу - яскраво-зелені й білуваті, густоопушені. Щитковидне суцвіття досягає 7 см в діаметрі і складається із дрібних тьмяно-білих квіток.

Місцеперебування: Росте у світлих змішаних і листяних лісах, у заростях чагарників, по берегах рік й озер.

Час цвітіння: Травень-червень.

Загальні відомості: Кулясті плоди-кістянки до 8 мм діаметром, синьо-чорного кольору. Дозрівають

у серпні. Розводиться в культурі з давніх часів і цінується не тільки за свої декоративні якості, але й за високу стійкість до морозів, посухи й затінення.

Червонувата, міцна, тонкошарова, що погано колеться деревина йде на токарські й столярні вироби. З тонких гілок плетуть кошики й роблять обручі. Насіння містить 19-45% олії, що не висихає, придатної для технічних цілей. Розмножується цей вид дерену насінням, живцями й відводками.

Поширений по всій Україні, особливо в центрі та на заході держави в дубових, букових і грабових лісостанах. Добрий меліорант, придатний для закріплення відкосів, обривів, для створення живих огорож. Цінний чагарник у лісокультурному виробництві.

Дієрвіла сидячелисткова
(*Diervilla sessilifolia* L.)

Ознаки: Невисокий, заввишки в 1-2 м чагарник. Листопадний із супротивним розміщенням листків, з жовтими або зеленувато-жовтими лійко-подібними квітками. Плід - багатонасінний, вузький, тонкостінний коробочка, котрі досягають до 1-1,2 см завдовжки. Представлена дієрвіла всього трьома видами, котрі є досить близькими між собою. В озелененні розповсюджений один вид.

Це чагарник з 4-гранними, голими або злегка опушеними пагонами, яйцевидно-ланцетними, довго-загостреними листками із серцеподібною або

округлою основою, що сидять на пагоні без черешка, звідси і походить її видова назва. Жовті квітки зібрані по трохи в напівпарасольки або густі мітелки.

Час цвітіння: Червень - серпень.

Загальні відомості: Не дуже часто зустрічаються в культурі, хоча й заслуговує у лісівників значно більше уваги. Плодоносить із 3 років. Розмножують весняним посівом, живцями, відводками. Може використовуватися в зеленому будівництві. Гарно виглядає в групах, на узліссях, біля водойм.

Родина букових (Fagaceae A. Br.)
Дуб австрійський, або бургундський
(*Quercus austriaca* Wild.)(*Quercus cerris* L.)

Ознаки: Листяне дерево першої величини, заввишки до 35 м. Західноєвропейський вид, який в Україні знаходиться на північно-східній межі ареалу і зустрічається лише в Закарпатті. Крона спочатку досить відкрита й струнка із круто висхідними, тонкими, досить рівномірно розташованими гілками, у старих дерев сильно шатроподібна й округла.

Стовбур звичайно стрункий і прямий, у нижній частині майже не має гілок. Кора навіть у молодих екземплярів явно борозниста, сіро-коричнева або чорно-бура, розтріскується й часто відшаровується маленькими пластинами. Пагони сильні, з тонким сіро-зеленим опушенням і тому здаються матовими. Бруньки овальні, досить довгі й суттєво опушені, оточені ниткоподібними лусочками, що довго на них зберігаються, блідо-коричневі.

Листки завдовжки 8-11 см, завширшки близько 5 см, подовжені, вузькоовальні, на обох кінцях рівномірно конусоподібно звужуються, мають по

обидва боки по 7-9 лопат різних розмірів, розділених гострими виїмками. Листова пластинка звичайно розсічена майже до половини, іноді майже до серединної жилки. Верхня сторона листка після розпускання шорсткувата, опушена, пізніше злегка глянцева, з нижньої сторони з м'яким опушенням, що зберігається протягом усього вегетаційного періоду. Черешки листків завдовжки 0,5-1,5 см. Жолуді овальні, до 3 см завдовжки. Вони дозрівають на 2-й рік, майже повністю оточені широким бокальчиком із грубих лусочок.

Місцеперебування: Дуб австрійський віддає перевагу м'яким гумусним ґрунтам у районах із сухим теплим кліматом. Утворює лісостани навіть на висоті 1000-1200 м.

Час цвітіння: Квітень - травень.

Загальні відомості: Квіти одностатеві.

Вимогливий до світла, потерпає від морозобоїн, мезотроф, мезоксерофіт, посухостійкий.

Деревина дуба австрійського досить міцна й щільна. По якості відповідає деревині інших видів дуба й використовується для виготовлення меблів. Занесений до Червоної Книги України.

Родина букових (Fagaceae A. Br.)
Дуб болотний
(*Quercus palustris* MUENCH.)

Ознаки: Дерево першої величини, заввишки до 25 м. Крона в молодших екземплярів досить струнка й округла, з віком вузька й злегка шатроподібна, не така широка й розкидиста, як у багатьох інших видів дуба.

Стовбур у нижній частині майже завжди без гілок, тільки у верхній частині досить щільно й рівномірно порослий гілками. Гілки порівняно тонкі, з багатьма струнками, переважно провисаючими гілочками. Кора спочатку гладенька і яскраво-сіра, надалі темнішає з явним смугастим малюнком, у старих дерев із широкими, не дуже глибокими й гладенькими борозенками. Пагони блискучі, з дуже світлими, майже білими горбочками. Бруньки завдовжки близько 3 мм, сіро-коричневі, неблискучі, з великою кількістю лусочок, овальні, незагострені.

Листки округлі або еліптичні, завдовжки 8-17 см і майже такої ж ширини, з кожної сторони розсічені

на 3-4 дуже глибокі лопати, з яких середні лопати самі більші; кожна лопата, у свою чергу, розділена на довгі остисті зубчики. Листові пластинки сильно віддалені, але переважно спрямовані вперед. Виймки заходять далеко за половину пластинки до серединної жилки. По обидва боки блискучі, зверху соковитого або яскравого зеленого кольору, знизу світліші й з помітними коричнюватими борідками в пазухах листових жилок. Восени листки спочатку кармінно-червоні, потім глибокого темно-червоного кольору (бордо). Жолуді широкі, напівкруглі, на одну третину з низькою пласкою.

Поширення: Через гарне соковите осіннє забарвлення листя культивується як садово-паркове й декоративне дерево, іноді його висаджують на вулицях й в алеях.

Час цвітіння: Червень - липень.

Родина букових (Fagaceae A. Br.)
Дуб кам'яний
(*Quercus ilex* L.)

Ознаки: Вічнозелене листяне дерево першої величини заввишки 20-25 м. Крона дуже широка й розкидиста, особливо поза зімкнутим деревостаном, гарна, шатроподібна, часто складається з декількох частин, тому що короткий стовбур починає розгалужуватися на невеликій висоті від ґрунту. Гілки дуже товсті, у середньому й верхньому ярусі крони звичайно прямі. Кора глибокого темно-коричневого кольору або чорнувата, розділена на грановані, тонкі пластини. Пагони досить тонкі, повстяні, коричнево-сірі або густоопушені. Бруньки також повстяні, завдовжки

близько 2 мм. Листки завдовжки 4-10 см і завширшки близько 6 см, за формою й обрисами краю досить різноманітні, найчастіше подовжено-яйцеподібні зі стрункою верхівкою й округленою основою, цілюкрайні хвилясті або злегка загострені, досить шкірясті й щільні, за зовнішнім виглядом й міцністю схожі на листки падуба, з верхньої сторони блискучі темно-зелені, з нижньої завжди сірі повстяні. Жолуді завдовжки 1-3, 2-3 см, наполовину утоплені в плюску.

Час цвітіння: Червень - липень.

Родина букових (Fagaceae A. Br.)
Дуб скельний, або гірський (сидячеквітковий)
(*Quercus petraea* (MATT.) LIEBL.)

Ознаки: Дерево першої величини заввишки близько 40 м. Крона широка, шатроподібна, щільно зімкнута й рівномірно вкрита листям.

Стовбур прямий і добре простежується до середнього ярусу крони.

Гілки прямі й круто висхідні, від першого розгалуження розходяться променеподібно. Кора в молодих дерев спочатку гладенька, потім густо вкривається тонкими борозенками й тріщинами. В Україні виявлено різні типи кори дуба скельного: поздовжньоглибокоборозенчасту та дрібнолускату. Пагони стрункі, коричнево-сірі або сіро-пурпурні. Бруньки товсті, яйцеподібні, завдовжки 6-8 мм, із численними світло- або червоно-коричневими лусочками, зібрані на кінцях окремих гілок.

Листки завдовжки 8-12 см, завширшки близько 5 см, оберненояйцеподібні, попереду округлені, біля основи такі, що клиновидно звужуються, майже симетричні, без вушок з 5-9 парами округлих, не занадто глибоко прорізаних лопат, з верхньої сторони матові темно-зелені, з нижньої - світліші, по обидва боки голі, трохи стовщені, досить плоскі, на коротких черешках завдовжки 1-2 см. Восени

листя жовтіє раніше, ніж у дуба звичайного. Жолуді зібрані групами по 2-6 штук, сидячі або на дуже коротких (5-10 мм) черешках, дозрівають у перший рік. Плюски завширшки 1,2-1,7 см, закривають жолуді приблизно на одну чверть.

Місцеперебування: Вимогливий до тепла і вологості повітря. Дуб скельний надає перевагу пухким середньої потужності кам'янистим та глинистим ґрунтам в регіонах з м'якою зимою і є важливим лісоутворюючим деревом на нижніх рівнях гористої місцевості й на пагорбах. Тут він росте на сухих південних схилах. На рівнині й у заплавах лісах його витісняє дуб черешчатий (*Quercus robur*). Поширений в західних регіонах України, в Криму, на Поділлі.

Час цвітіння: Травень.

Загальні відомості: Цвіте одночасно з розпусканням листя.

Деревина дуже цінна, з жовтуватим або рожевим ядром, яке після спилування швидко темніє. Заболонь вузька, палева.

Деревина м'якіша, ніж у дуба черешчатого, легко обробляється.

Родина букових (Fagaceae A. Br.)
Дуб червоний
 (Quercus rubra L.)

Ознаки: Потужне дерево першої величини заввишки до 35 м. Екзот з Північної Америки. Крона в молодих екземплярів конусоподібна, надалі більш широка й у зрілі роки дуже розкидиста й шатроподібна. Стовбур досить масивний, але при цьому дуже короткий і вже на невеликій висоті над ґрунтом розділений на великі сильні гілки. Гілки відходять від стовбура дугоподібно, потім круто піднімаються вгору, у середньому й верхньому ярусі крони розташовані мутовчато й розходяться променеподібно. Кора світла або срібlisto-сіра, дуже довго залишається гладенькою, пізніше усе більше розтріскується й стає темно-сірою. Пагони борознисті, неопушені, досить тверді й міцні, червонясто-коричневі. Листки завдовжки 10-25 см і завширшки близько 10 см, овальні або оберненояйцеподібні, біля основи клиновидно звужуються, попереду загострені, по обидва боки розділені на 3-5 лопат, виїмки між ними глибиною 4-5 см, тому листова пластинка розсічена майже до середини. Кожна лопата завершується трьома

досить стрункими верхівками, що закінчуються маленькими щітинками. Верхня сторона листа неблiskуча, темно-зелена. Нижня сторона також матова, але трохи світліша, зі слабо розвиненими борідками в пазухах. Черешки листів завдовжки 2-3 см, біля основи помітно стовщені й червонуваті. Жолуді широкі, яйцеподібні, на черешках завдовжки близько 1 см, дозрівають на 2-й рік, поміщені в дуже плоску бурувату плюску. Восени листки молодих дерев незвичайного червоного кольору, у старих дерев рівномірно жовтуватий або коричневий кольори.

Час цвітіння: Травень.

Поширення: Широко культивується в Україні та в багатьох інших державах. Поширений в Поліссі і на Поділлі.

Загальні відомості: За якістю деревини поступається дубу звичайному. На менш родючих землях росте швидше, ніж аборигенні види дуба, вимогливіший до вологи, не ушкоджується борошнистою росою.

Дуже цінне дерево для озеленення населених пунктів.

Родина букових (Fagaceae A. Br.)
Дуб звичайний (черешчатий, літній)
(*Quercus robur* L.)

Ознаки: Дуже величне листяне дерево заввишки до 45 м і до 1,5 м в діаметрі. Крона широка й висока, особливо в дерев, що вирости на вільному просторі, гарна, округлошатрова, частково із широкорозкидистими гілками. Стовбур прямий, у високоповнотному лісостані очищається від сучків на значну висоту. Крона високо піднята. Кора яскраво-сіра або світло-сіра й розсічена щільною сіткою борозенок і тріщин, після 30-35 років з глибокими тріщинами, які розділяють її на рівновеликі пластинки. Молоді пагони червонувато-руді, ребристі. У старшому віці стають зеленувато-коричневими. Спочатку вони опушені, пізніше усе більше голі. Бруньки опукло-овальні, завдовжки близько 8 мм, загострені, з лусочками. Листки завдовжки 10-12 см, завширшки близько 8 см, оберненояйцеподібні, попереду округлені, біля основи з вушками, по обидва боки по 5-7 округлих лопат, розрізаних майже до середини листової пластинки, тому листок здається трохи асиметричним. Верхня сторона матова темно-зелена, нижня - світліша, по краю лист злегка хвилястий. Жолуді подовжено-яйцеподібні (завдовжки 1,5-2

см), у плоских плюсках, найчастіше по 2-3 на черешках завдовжки 4-6 см (звідси назва виду).

Місцеперебування: Дуб черешчатий середньовибагливий до ґрунтів. Найкраще росте на темно-сірих лісових опідзолених ґрунтах. Він переносить значні погодні перепади температур, посухостійкий, дуже солевитривалий. В умовах надлишкового зволоження росте погано.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Розрізняють літню (рано розвивається) і зимову (пізно розвивається) форми дуба. Дуби можуть дожити до 1000-літнього віку, однак при цьому вони втрачають типовий вигляд крони.

На листях дубів нерідко бувають здуття, викликані певними комахами. У них особливо високий зміст дубильної речовини. Із цих здуттів раніше одержували натуральну дубильну речовину.

Деревина ядрова, кільцесудинна з жовтуватою заболонню і темно-бурим ядром, з чудовою текстурою. Має дуже високі фізико-механічні властивості. Використовується в меблевій промисловості, вагоно- і суднобудуванні,

будівництві, столярній справі, виготовленні фанери тощо. Є найціннішою породою українських лісів.

Родина букових (Fagaceae A. Br.)
Дуб шарлаховий
(*Quercus coccinea* MUENCHH.)

Ознаки: Дерево першої величини заввишки до 25 м. Крона в молодих дерев конусоподібна, з досить щільним відгалуженням, у старих екземплярів більше шатроподібна, у нижньому ярусі з невеликою кількістю гілок, у верхньому ярусі з більшою кількістю круто висхідних гілок. Стовбур звичайно стрункий і трохи скривлений. Кора спочатку гладенька і яскраво-сіра, з малюнком із крапок і ліній через численні горбики і бородавочки, потім темно-сіра, але дрібнотріщинувата, без грубого сітчастого малюнку. Пагони жовтувато-коричневі, з верхньої й нижньої сторони різного кольору. Бруньки подовжено-яйцеподібні, попереду загострені, у передній частині опушені, з великою кількістю лусочок. Листки завдовжки 8-12 см і майже такої ж ширини, еліптичні, але з кожної

сторони розділені на три лопати різних розмірів, кожна з яких має багато гострих закінчень. Виймки між лопатами доходять майже до товстої серединної жилки. Листові пластинки стоять практично перпендикулярно, по обидва боки блискучі, зверху темно-зелені, знизу значно світліші з непомітними пазушними борозенками. Жолуді завширшки 1-2 см, закриті майже до середини широкою з великими лусочками плюскою. Осіннє вбрання дерева дуже барвисте, багряне.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Дуже цінна декоративна порода. Широко

застосовується в садово-парковому господарстві.

Родина жимолостевих (Caprifoliaceae Vert)

Жимолость татарська (*Lonicera tatarica* L.)

Ознаки: Чагарник заввишки в 2-3 м. Входить до складу підліску широколистяних лісів або росте по їхніх узліссях. Цей чагарник із сірою, що відокремлюється смугами корою, з жовтуватими пагонами, яйцеподібними листками з серцеподібною виїмкою завдовжки до 6 см, зверху темно-, знизу світло-зеленими або блакитнуватими. Квітки білі, блідо- або темно-рожеві, лійкоподібні, черешкові, духм'яні, парні.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Чагарник середньої тіньовитривалості. Плоди жовті, жовтогарячі або червоні, соковиті округлі ягоди, що іноді попарно

зростаються. Дозрівають наприкінці липня – серпні, неїстівні, але є добрим кормом для багатьох птахів. Плодоносить із 3-4 років.

До ґрунту невимоглива, зимостійка, посухо- і солестійка. Чудовий ґрунтозахисний чагарник, широко застосовується в лісомеліоративних насадженнях, зеленому будівництві, гарно виглядає в живоплотах і на узліссях. Цінний медонос.

Витримує морози до -30°C.

Деревина тверда, міцна.

Добре розмножується насінням і вегетативно (кореневими паростками).

Жимолость чорна (*Lonicera nigra*)

Ознаки: Чагарник до 1,5 м заввишки, росте в підліску хвойних, змішаних і широколистяних лісів, піднімаючись високо в гори, наприклад, в Карпатах. Листки еліптичні, до 6 см завдовжки, яскраво-зелені зверху, сизуваті знизу. Квітки парні, двогубі, тьмяно-рожеві.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Чорні округлі плоди-ягоди біля основи зростаються. Плодоносить у липні з 4 років. Може висаджуватися окремими кущами, групами, у рокарях, а також у невисоких живоплотах. Використовується як підлісок в лісокультурному виробництві, в лісомеліоративних насадженнях.

Родина жостерових (Rhamnaceae)
Жостір проносний
(*Rhamnus cathartica* L.)

Ознаки: Колючий чагарник. Ростає на відкритих, часто сухих місцях серед чагарників, на схилах гір до 1400 м над рівнем моря, по берегах рік на галечнику, у сухих і світлих листяних й у змішаних лісах, особливо по їхніх узліссях. Має шорсткувату, таку, що навіть відшаровується, чорну кору. Не лише гілки, але й листки розташовані супротивно. Пагони з блискучою рудою корою закінчуються колючкою. За формою листки дуже різноманітні - від еліптичних до округлих, до 5 см завдовжки, яскраво-зелені, знизу світлі. Квітки дрібні, зеленкуваті, зібрані у пучки по 10-15 штук.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Плоди чорні, блискучі, кулясті, до 8 мм в діаметрі. Дозрівають у вересні. Жостір добре розмножується літніми живцями й весняним посівом стратифікованим насінням. Крім того, він непогано проростає паростками і пагонами від пеньків. Ростає швидко. Не вимогливий до ґрунтових і кліматичних умов. Використовується на узліссях і газонах, у групах і часто в щільних живоплотах. Тверда, міцна і гарна

жовтувата з мармуровим малюнком деревина йде на токарські й столярні вироби, вироблення декоративної фанери. Плоди залежно від ступеня зрілості можуть використовуватися для одержання жовтої, пурпурово-червоної і зеленої акварельних фарб. Вони дуже стійкі, фарбують тканини, шкіру, папір, деревину. У корі багато таннідів. Зрілі плоди й кора застосовуються як блювотний й проносний засоби.

Ростає в лісах і на узліссях на території всієї України.

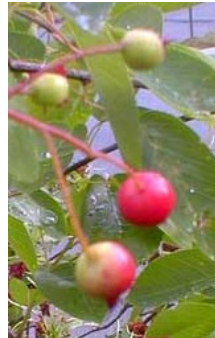
УВАГА !!!

Розводити жостір біля сільськогосподарських полів заборонено, тому що він є переносником небезпечної хвороби – коронної іржі, яка пошкоджує злакові сільськогосподарські культури.

Родина розових (Rosaceae Juss)

Через білі, зібрані у недовгі кисті квітки, іргу можна здалеку прийняти за черемшину. Це теж невелике дерево або кущ із простими еліптичними темно-зеленими листками й дрібними, з сизуватим відтінком їстівними яблучками до 1 см діаметром, які при дозріванні спочатку червоніють, а потім стають пурпурно- або синювато-чорними. На смак вони солодкі, досить соковиті, м'ясисті, містять вітаміни А і С, уживаються в їжу в сирому й висушеному вигляді. З них можна також робити компоти, желе, варення, киселі, пастилу, вино. Ірга надає перевагу сонячним, добре освітленим місцям, а до ґрунту невимоглива. Розмножується насінням, поділом кущів, зимовими живцями. Насіння висівають або навесні, після тривалої стратифікації, або восени, відразу після збору. Дуже тверда, гарна, червонуватого кольору деревина може використовуватися лише на дрібні вироби. Густі зарості ірги перешкоджають ерозії ґрунту. У роді налічується до 25 видів, але найчастіше в озелененні і лісокультурній справі використовуються два з них. Вони можуть висаджуватися одиночними кущами, у групах та у живих стрижених огорожах.

Ірга канадська (*Amelanchier canadensis* L.)

Зустрічається в лісостанах з дуба, клена, берези, по берегах рік і боліт, на вологих ґрунтах. Це невисокий, до 2 м, чагарник, а іноді невелике дерево до 15 м заввишки із широкою, округлою на відкритих місцях кроною й великими, до 10 см завдовжки, листками, трохи загостреними на верхівці, що восени здобувають красиве червоне

забарвлення. Квітки зібрані в пониклі або прямостоячі кисті.

Цвіте наприкінці травня, у червні. Плоди темно-пурпурові із сизим нальотом, дозрівають у липні – серпні, насичені вітаміном Р і використовуються для лікування гіпертонії.

Ірга вільхолиста (*Amelanchier alnifolia*)

Невелике деревце або чагарник. Листки завдовжки 2-6 см, повстистоопушені в молодості, зверху темно-зелені, знизу світліші. Від 3 до 20 дуже ароматних білих квіток зібрано разом у прямих

густих кистях. Цвіте наприкінці травня. Плоди темно-червоно-пурпурні до майже чорних, містять 5-10 червоно-коричневих насінин. Дозрівають у липні – серпні.

Родина розових (Rosaceae Juss)
Ірга круглолиста (овальна), або звичайна
(*Amelanchier rotundifolia* Dum.-Gours., (*A. ovalis* Medic),
A. vulgaris Moench.)

Ознаки: Красивий чагарник з округлими, чорними, солодкими, соковитими плодами, який придатний для культивування в Україні. Досягає висоти до 3.5 метра. Найбільш поширений у середньому гірському поясі Криму.

Ірга овальна круглолиста або звичайна росте, як вже зазначалося, в Криму, а також на Кавказі, у Південній і Середній Європі, Малій Азії і Північній Африці. Відрізняється овальним або яйцеподібним листям 2.5-4 см завдовжки, 1.5-2.5 см завширшки.

Лікарська, медоносна і харчова рослина. Використовують кору, плоди та листя. Плоди

вживають при шлунково-кишкових розладах, для профілактики хвороб печінки та нирок. Їх використовують свіжими або готують з них компоти, киселі, джеми, варення, пастилу.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Ранній медонос. Листки зверху зелені, знизу - з повстятим опушенням. Плоди починають достигати в кінці липня і набувають стиглості неодноразово. Їх люблять птахи, які й розносять насіння.

Тіньовитривала, до ґрунту невимоглива, зимостійка.

Родина бобових (Fabaceae)
Іудейське дерево, або церцис звичайний
(*Cercis siliquastrum* L.)

Ознаки: Листопадне дерево або великий чагарник заввишки до 10 м з дуже розкидистою, широкою, плоско-склепінною й досить нерівномірною кроною, що часто обвисає або витягнута в одну сторону. Гілки не дуже міцні, горизонтальні або дугоподібно висхідні.

Кора на молодих гілочках злегка червонясто-коричнева, а на гілках і стовбурі значно темніша, майже до чорної, розсічена на рівномірні, невеликі прямокутні плити. Пагони темні, коричнево-червонуваті, іноді зі слідами горбиків. Бруньки червонуваті, дуже вузькі, загострені, прилягаючі, завдовжки близько 4 мм.

Листки завжди чергові, досить округлі, біля основи серцеподібноямчасті, по краю неявно або слабковиямчасті, або цілнокрайні, завдовжки близько 10 см і майже такої ж ширини, з пальчастим жилкуванням, на довгих черешках, з верхньої сторони матові, середньо- або темно-

зелені, з нижньої - світліші, оголені, іноді здаються злегка блакитнувато-зеленими, край листка гладенький. Квітки у вигляді коричнюватої чашечки з 5 чашолистків. Віночок рожево-червоний, завдовжки 1-2 см. Квітки зібрані по 3-8 у маленькі пучки переважно на більших міцних гілках, з'являються задовго до розпускання листків. Плід - біб завдовжки 5-9 см, у період дозрівання коричнювато-червонуватий, іноді кармінно-червоний, закінчується стрункою, вузькою верхівкою.

Час цвітіння: Березень - квітень.

Загальні відомості: Своєрідні гарні квітки, що з'являються у великій кількості навесні переважно на старіших гілках і навіть виходять прямо зі стовбура. У ботаніці таке досить рідке явище називається кауліфлорією (розвиток квіток безпосередньо на стовбурі або на старих гілках).

Родина калинових (Viburnaceae Dumort)
Калина звичайна
(*Viburnum opulus* L.)

Ознаки: Високий, до 4 м заввишки чагарник з густою широкояйцеподібною кроною. Калина звичайна має голі, сірувато-білі пагони, іноді із червонуватим відтінком. Дуже гарні її широкояйцеподібні, частіше трьох-, іноді п'ятилопатеві листки, до 10 см завдовжки й до 8 см завширшки, із трьома пальчато розбіжними жилками. Улітку листки темно-зелені зверху й сірувато-зелені знизу від бархатистого опушення, а восени стають жовтими або багряно-червоними, майже зливаючись із великими кистями плодів. Кожен окремих плід кулястий, до 1 см діаметром, соковитий, кислуватий, з невеликою гіркуватістю, що майже пропадає після перших морозів. Дозрівають плоди у вересні, щорічно плодоносить із 4-6 років. Із плодів роблять соки, сиропи, протирають їх із цукром.

Цвіте калина звичайна після розпускання листя.

Час цвітіння: Травень -червень.

Загальні відомості: Білі, зібрані в плоскі зонтикоподібні мітелки квітки калини бувають двох типів. Крайові квітки більш плоскі, великі, до 2,5 см діаметром, з п'ятьма частками віночка. Усередині суцвіття перебувають також білі або рожево-білі квітки, але дуже дрібні, усього до 0,5

см діаметром. Широко розповсюджений сорт «Сніжна куля» має абсолютно округлі, на зразок кулі суцвіття, що складаються лише з одних великих квіток. Цей сорт розмножується тільки живцями, укорінюваність яких досягає 100%. Калину добре використовувати як для створення груп, так і для посадки окремими екземплярами. Вона майже не ушкоджується промисловими газами й димом, захищає ґрунт від ерозії.

Кора служить лікарською сировиною, тому що містить глюкозу, вібурнин, дубильні речовини, смоли, солі валеріанової й мурашиної кислот.

Червоні соковиті плоди дозрівають у вересні. Кісточка тверда, плеската. Розмножується стратифікованим насінням, пагонами та кореневими паростками.

Лікарська, харчова, медоносна рослина.

Підлісочна культура, використовується для ущільнення узлісь.

Стійка проти посухи, відносно світлолюбна, дуже зимостійка. Росте в Лісостепу, на Поліссі, в Степу, в Криму і в Карпатах.

Калина – один із символів України.

Родина бобових (Fabaceae)

Рід **карагана** одержав дуже широке використання в культурі. У декоративному садівництві відомі багато видів карагани, котрі значно відрізняються один від одного. Це як низькі, так і високі чагарники зі складними парноперистими листками, що несуть від двох до 10 пар цілюкрайних листочків, зближених або розставлених на середній жилці. Квітки можуть бути одиночними, парними або в пучках по декілька штук. Плоди-боби, що складаються із двох таких, що розкриваються при дозріванні стулок, котрі при дозріванні скручуються. Ростає карагана в степах, часто на засолених ґрунтах, по узліссях лісів, у заплавах рік, на скелях й осипах. Багато видів уведені в культуру дуже давно завдяки їхній невибагливості й витривалості, деякі з них поширилися на всіх материках. Розмножуються посівом нестратифікованого насіння, живцями, розподілом кущів.

У кожному місті, селищі, у сільській місцевості - усюди можна зустріти цю тепер звичайну рослину, уведену в культуру на території Російської імперії в 1752 р. Петербурзьким ботанічним садом. У садах, парках, у дворах і на вулицях її висаджують групами, поодинокі, у живоплотах, тому що вона добре піддається стрижці, а також, маючи розгалужену кореневу систему, добре закріплює ґрунт. Використовується в захисних лісосмугах. Деревина карагани йде на дрібні токарські вироби, лико - на плетиво кошиків, з листків одержують синій барвник типу індиго, насіння добре скльовується птахами, тому що воно містить багато масел, білків, вуглеводів, азотистих речовин. Під час цвітіння карагана гарний медонос.

В Україні відома Карагана скіфська (*Caragana scythica* Kom.). Вид зустрічається у південних та південно-східних степових районах нашої країни.

Занесена до Європейського Червоного Списку. Охороняється в заповідниках "Асканія Нова", "Хомутівський Степ" та "Кам'яні могили".

Червонокнижний ендемічний чагарник, заввишки до 40 см, розгалужений, густо облистлений, з коричневою корою і довгим корінням.

Листочки видовжено-оберненойцеподібні, на верхівці з маленьким вістрям. Біля основи клиноподібно звужуються. З нижньої частини або з обох боків ніжноопушені.

Цвіте в квітні-травні. Квітки жовті, пазушні, поодинокі. Біб коричневий, лінійний, голий, досягає у серпні-вересні. Розмножується насінням та кореневими паростками.

Карагана деревоподібна, жовта акація (*Caragana arborescens* L.)

Ознаки: Карагана деревовидна - це досить високий чагарник заввишки 2-5, зрідка деревце до 7 м, із гладенькою зеленувато-сірою корою. Листки завдовжки до 10 см складаються з 4-7 пар еліптичних або оберненойцеподібних закруглених на кінцях листочків з коротким шипиком на верхівці. Листки світло-зелені й шовковистоопушені, особливо в молодості, пізніше темніють й оголюються.

Час цвітіння: Травень-червень.

Загальні відомості: Квітки яскраво-жовті, одиночні, рідше парні. Боби лінійно-циліндричні, при дозріванні висихають, розкриваються по стулках, висипаючи 5-8 насінин. Цвіте й плодоносить карагана вже на 2-й рік. Плоди дозрівають у липні. У культурі відомо кілька декоративних садових форм, що розмножуються посівом насіння, поділом кущів, щепленням, у тому числі відома плакуча форма.

Родина в'язових (Ulmaceae)

Каркас – *Celtis* L. До роду каркас із родини в'язових входить близько 70 видів, котрі ростуть у північній півкулі. Це дерева першої величини з широким простим шорстким зубчастим листям. Цвітуть одночасно з розпусканням листя, квіти зеленкуваті. Плоди солодкі, кулясті кістянки з сухуватим м'якушем, досягають у вересні-жовтні. Світлолюбні, посухостійкі, кальцієфіли. Розмножуються стратифікованим насінням та кореневими паростками.

В Україні найціннішими вважають каркас південний (*Celtis australis* L.), каркас західний (*Celtis occidentalis* L.) та каркас гладенький (*Celtis laevigata* Willd.).

Каркас південний (*Celtis australis* L.)

Ознаки: Листяне дерево заввишки до 20-25 м. Крона округла, склепінна, дуже часто широкороскидиста або звисаюча на одну сторону. Кора навіть старих дерев, майже як у бука, гладенька й рівна, свинцево-сіра або блідо-коричнювата, без помітних борозенок або сітки. Пагони коричнюваті, спочатку опушені, але пізніше оголюються. Листки завдовжки 5-15 см, ланцетно-довгасті або подовжено-овальні, з дуже довгою стрункою верхівкою й гостро-пилчастим краєм. Основа листка округла й майже цельнокрайня, у цілому злегка хвиляста. Верхня сторона листка трохи волохата, матова, темно-зелена, нижня - світліша, з білим опушенням, особливо по жилках.

Відмітна ознака всього роду - трьохжилкова основа листка. Черешок листка завдовжки 1-1,5 см. Верхівки листків часто закручені, особливо після розпускання. Квітки непримітні, жовтувато-зелені. Плоди (кістянка) розміщуються по одному на подовжених, розташованих у пазухах листків черешках, еліпсоподібні, товщиною близько 1 см, у період дозрівання коричнево-червоні до чорних, їстівні.

Час цвітіння: Березень - квітень.

Загальні відомості: Приналежність каркаса південного до сімейства ільмових можна встановити - якщо не зважати на будову квіток - по косій основі листків, характерній для цього виду, через що листкова пластинка здається більш

асиметричною. Маленькі насіння-кістянки цього дерева досить смачні.

Родина бігнієвих (Bignoniaceae)

Катальпа - (Catalpa) рід листопадних, рідко вічнозелених дерев, родини бігнієвих до 30 м заввишки. Листки великі, прості, цілюнокрайні, супротивні чи в мутовках. Квітки дзвоникоподібні, білі з червоними чи з жовтими крапками, дволопатеві, зібрані в великі мітелки чи кисті. Плід - довга вузька коробочка з м'якими білими волосками на обох кінцях. Розмножуються насінням та кореневими паростками. Під час цвітіння надзвичайно гарні.

В Україні в дендросадах та в насадженнях зустрічаються такі види катальпи: Катальпа Бунге (C. Bungei), Катальпа яйцеподібна (C. ovata), Катальпа західна (C. speciosa), Катальпа бігнієподібна або бузколиста (C. bignonioides).

Катальпа бігнієподібна (Catalpa bignonioides Walt.)

Екзотично в озелененні виглядають дерева із крислатою, кулястою кроною - катальпи. Їхні дуже великі цільні або трохи лопатеві супротивні листки, що сидять на довгих черешках, широкопірамідальні білі мітелки суцвіть і циліндричні, вузькі коробочки плодів здаля впадають в око відвідувачеві парку, викликаючи бажання довідатися назву цієї рослини. До роду Катальпа відноситься 10 видів. Росте катальпа краще на родючих, ґрунтах, що достатньо зволожені на сонячних місцях.

Ознаки: Дерево досягає висоти 15 м при діаметрі стовбура 1,2 м. Має широку, шатровидну крону, особливо добре розвинуту в одиночних дерев. Кора великих дерев світло-коричнева, що розтріскується на дрібні лусочки. Листки широкояйцеподібні, до 20 см завдовжки й 15 см завширшки, цілюнокрайні

або із двома невеликими лопатами. При розпусканні вони знизу повстистоопушені, але пізніше трохи оголюються. Квітки білі із двома жовтими смужками й пурпурно-коричневими плямами усередині оригінального віночка. Зібрані в широкопіра-мидальні мітелки до 25 см завдовжки.

Час цвітіння: Липень – серпень-вересень.

Загальні відомості: Плоди світло-коричневого кольору, дуже вузькі й довгі (до 0,8 см у поперечнику й до 45 см завдовжки), розтріскуються двома стулками, висипаючи дрібне срібисто-сіре крилате насіння з пучками білуватих волосків, дозрівають у жовтні. Цвіте й плодоносить із 14 років. Зараз її використовують як декоративну рослину в одиночних і групових посадках.

Родина гіркокаштанових (Hippocastanaceae)
Каштан кінський звичайний, або гіркокаштан звичайний
(*Aesculus hippocastanum* L.)

Ознаки: Це досить високе дерево, що досягає в природі висоти 30 м, із широкояйцеподібною кроною, сірувато-бурым стовбуром, кора якого розтріскується пластинками. Бруньки дуже великі, до 2,5 см завдовжки, клейкі, бурі. Листки складаються з 5-7 великих, завдовжки до 20 см, оберненояйцеподібних листочків. Зверху листки темно-зелені, знизу світліші. Дзвоникоподібні квітки білі, спочатку з жовтою, котра потім червоніє, біля основи плямою, зібрані в конусоподібні мітелки до 30 см завдовжки, що сидять на кінцях пагонів.

Час цвітіння: Травень.

Загальні відомості: Зелені, майже кулясті, діаметром 3-6 см плоди із численними шипами дозрівають наприкінці вересня. Під верхньою зеленою оболонкою перебуває коричневе шкірясте насіння. Цвіте й плодоносить щорічно з 9 років. Розмножується посівом насіння відразу після їхнього збору восени або після стратифікації навесні. Росте на багатих ґрунтах, волого- і світлолюбивий. При нестачі вологи листки сохнуть й обпадають. Саджають поодинокі, групами й в алеях.

Родина букових (Fagaceae A. Br.)
Каштан посівний (європейський, шляхетний)
(*Castanea sativa* MILL.) *C. VULGARIS* LAM., *C. VESCA* GAERT.

Ознаки: Величне листяне дерево першої величини заввишки до 30 м. Крона спочатку конусоподібна, зі збільшенням віку колоноподібна, а потім висока й широкошатроподібна, з товстими, порівняно короткими гілками, котрі переважно мутувато розташовані, тому створюються різні яруси. Стовбур досить товстий, що за вільного стояння зазвичай розгалужується вже близько від землі, часто тристовбуровий.

Кора спочатку гладенька, сіро-червонувата, надалі темнішає, стає коричнево-сірою, розсіченою щільною сіткою поглиблених борозен. Пагони досить сильні й товсті, коричнювато-червоно-коричневі, овальні, молоді іноді опушені. Листки чергові до дворядних, завдовжки 10-30 см, подовжено-ланцетні, біля основи клиновидно зібрані або серцеподібно-надсічені, передній кінець загострений; бічні жилки завершуються в потужній зубчастій, спрямованій уперед верхівці, шкірясті й міцні, зверху блискучі, темно-зелені, знизу світло-зелені.

Чоловічих сережок багато, їхня довжина близько 15 см, світло-жовті. Жіночі квітки зеленуваті групуються найчастіше по 2-5 штук.

Навколоплідник зовні колючий, розпадається при падінні на 4 стулки. Плоди досягають у жовтні і опадають протягом 1-2 місяців.

Місцеперебування: Каштан посівний віддає перевагу м'якому, з м'якою зимою, вологому клімату і добре росте на середньої потужності, іноді карбонатних ґрунтах.

Час цвітіння: Червень - липень.

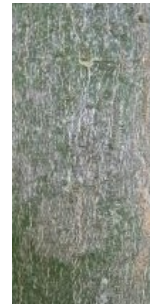
Загальні відомості: Майже всі частини мають лікувальні властивості. З горіхів добувають лікувальну олію, лікарські препарати отримують з кори і з листя. Горіхи споживають.

Деревина світло-коричнева, з часом темніє і набуває чудового червоно-бурого кольору, добре оброблюється, цінна в меблевому виробництві.

Утворює чисті або змішані деревостани з дубом, буком, грабом, липою, ялиною.

В Україні зростає в Криму і в Закарпатті.

Родина гір코каштанових (Hippocastanaceae)
Каштан кінський рожевий
(*Aesculus x carnea* HAYNE)

Ознаки: Листопадне дерево заввишки до 15 м, рідко вище, всі елементи менші, ніж у каштана кінського звичайного (*Aesculus hippocastanum*). Крона досить щільна, розгалужена, рівномірна кулясто-склепінна, не така витягнута й широка, як у каштана кінського звичайного, з білими квітками. Стовбур прямий, добре простежується усередині крони.

Гілки крутовисхідні, у нижньому ярусі крони горизонтальні або нахилені до ґрунту. Кора спочатку коричнювато-зелена, з тонкими смужками, у старих дерев більш коричнево-червонувата й часто зі стовщеними свилуватими наростами (капами). Багато культивованих каштанів рожевих щеплені на високостовбурних каштанах кінських звичайних, і тому проявляються їхні ознаки в стовбурі й корі. Пагони світліші, ніж у раніше описаного виду, скоріше сіро-зелені або сіро-червонуваті, а не коричнево-червонуваті, з помітними бородавочками й більшими листковими пластинками. Бруньки завдовжки 1,5-2 см, товщиною близько 1 см, найчастіше не темно-коричневі й блискучі, а матові, зеленувато-сірі. Листки долоноподібні, розділені на 5 пір'ястих листочків, які сидять на кінці сильного черешка завдовжки більше 20 см. Окремі листочки ширококлино-

подібні або майже ромбоподібні, найбільш широкі приблизно посередині листкової пластинки (а не у верхній третині, як у форми з білими квітками), завдовжки 8-12 см (або більше), по краю міцні, з верхньої сторони матові, темно-зелені й іноді зморшкуваті або шорсткуваті. Восени листки не змінюють забарвлення, а опадають світло-зеленими або коричнюватими, висихаючи на дереві.

Квітки однорідно світло-рожеві, у великій кількості зібрані в довгі, прямостоячі мітелки. Пелюстки по краю залозисті й ворсоподібні, з жовтими або червоними краплями соку. Плід - коробочка з декількома колючками або повністю гладенька, зеленувата з 1-3 гладенькими світло-коричнюватими горіхами (каштанами).

Поширення: Майже так само часто культивується, як і каштан кінський звичайний, у вигляді декоративного дерева на вулицях й у великих парках.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Каштан кінський рожевий є плодоносним гібридом, виведеним з південно-східно-європейського каштана кінського звичайного (*Aesculus hippocastanum*) і північно-

Родина сапіндових (Sapindaceae)
Кельреутерія, або мильне дерево
(*Koelreuteria paniculata* LAXM.)

Ознаки: Невелике або середніх розмірів зелене дерево заввишки до 15 м, частіше значно нижче. Крона куляста або куполоподібна, досить рівномірних округлих обрисів, досить щільна. Стовбур розгалужується досить близько від ґрунту, але добре простежується до середнього ярусу крони.

Гілки висхідні або такі, що круто піднімаються, часто сильно закручені або вигнуті. Кора шорсткувата, коричнева або коричнево-сіра, з непримітними поздовжніми борозенками або розсічена на плоскі пластинки, при обережному відділенні залишаються оранжево-жовті плями. Пагони червонясто-коричневі, стрункі. Бруньки дуже маленькі, завдовжки всього близько 2 мм.

Листки чергові, завдовжки 20-35 см, непарноперисті, іноді двічіперисті, з 7-17 листочками;

листочки овальної форми, загострені, завдовжки 3-8 см, крупнопильчасті або городчасті, іноді перистороздільні, не завжди точно розташовуються із протилежних сторін черешка, біля основи помітно менші, ніж посередині, до верхівки також зменшуються, кінцеві листочки майже ромбовидні, з верхньої сторони темно-зелені, матові, з нижньої трохи світліші, зелені. Квітки завширшки близько 1 см, з 4 пелюстками інтенсивного жовтого кольору, зібрані в великих кількостях в пухкі, такі, що розгалужуються, схожі на мітелки, прямостоячі верхівкові суцвіття. Плід - коробочка, тристулкова, сильно роздута й схожа на паперовий ліхтарик, загострена або округла, з багатьма чорними насінинами, червонясто-коричнювата.

Час цвітіння: Серпень - вересень.

Ознаки: Це великий чагарник або невелике дерево третьої величини заввишки до 8-10 м, з дуже ширококороскидистою і трохи нерівномірною кронаю. Стовбур вкритий гілками починаючи досить близько від ґрунту. Гілки широко розкинуті, горизонтальні або круто висхідні.

Кора коричнювато-сіра, така, що лупиться маленькими плитками або полями. Пагони від світло-зелених до майже білястих.

Листки супротивні, довгасто-овальні, такі, що спереду звужуються, біля основи клиноподібні або округлені, м'яко-шкірясті, по краю хвилясті, з декількома ледь помітними, далеко віддаленими зубчиками, зверху блідо-зелені до середньо-зелених, знизу злегка блакитнувато-зелені, по обидва боки дуже тонкоопушені, жилкування дугоподібне, збігає біля вершини листка.

Квітки дуже маленькі, непримітні, такі, що мають по 4 чашолистки, пелюстки й тичинки, з однією зав'яззю, зібрані по декілька штук у щільні кінцеві зонтичні мітелки. Суцвіття соковитого жовтого кольору, барвисто оточені вкривними листочками, котрі в дійсності є трансформованими листками, що взяли на себе функції пелюсток і служать для

залучення комах, що їх запилюють. Плід - кістянка, спочатку світло-зелена, у період дозрівання червоніє й схожа на суницю (ознака, що дала назву виду).

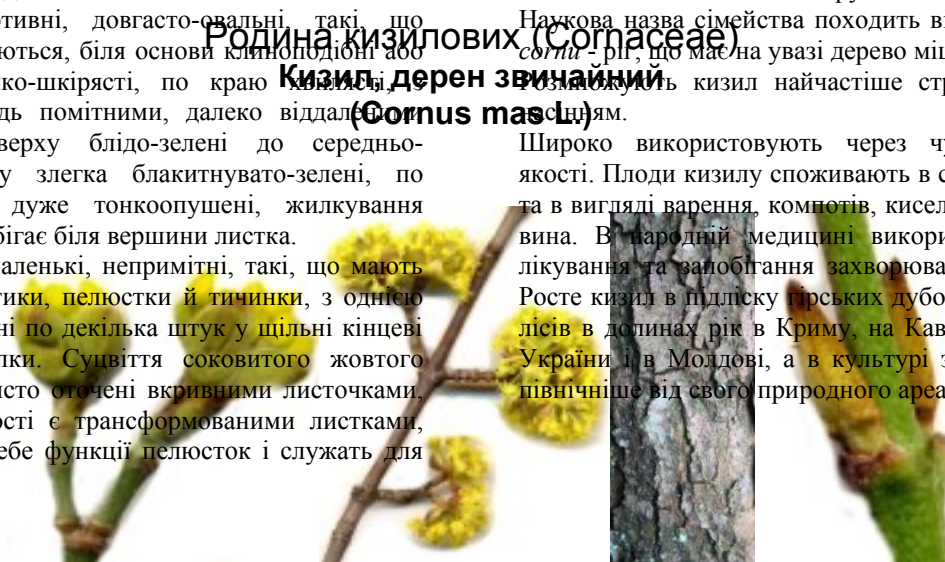
Час цвітіння: Червень - липень.

Загальні відомості: Деревина цього найчастіше дуже невеликого дерева надзвичайно тверда, тому раніше її використовували в токарній справі, для виготовлення валів або рукояток інструментів.

Наукова назва сімейства походить від латинського *cornu* - ріг, що має на увазі дерево міцне, як ріг.

Кизил належить до кизилів, кизил найчастіше стратифікованим насінням.

Широко використовують через чудові смакові якості. Плоди кизилу споживають в сирому вигляді та в вигляді варення, компотів, киселів, мармеладу, вина. В народній медицині використовують для лікування та залобігання захворювання на цингу. Ростає кизил в підліску гірських дубових і грабових лісів в долинах рік в Криму, на Кавказі, на півдні України і в Молдові, а в культурі зустрічається і північніше від свого природного ареалу.

Родина розових (Rosaceae Juss)

Дуже часто в озелененні скверів, парків і садів європейської частини, особливо в утворенні живоплотів, бере участь невисокий, листопадний чагарник з невеликими, до 3-4 см завдовжки, листками, дрібними, рожевуватими або білими квітками й округлими, червоними або чорними плодами. Це кизильник. У складі цього роду налічується до 60 видів. Більшість із них відрізняються високою зимостійкістю, посухостійкістю й вимогливістю до родючості ґрунту. Деревина іноді використовується на токарські вироби, вона гнучка й тверда. Але основне призначення кизильника - прикрашати сади й парки, де він застосовується не тільки в живоплотах, добре переносячи стрижку, але також в одиночних і групових посадках на узліссях. Деякі види придатні для захисних лісосмуг.

Кизильник блискучий (Cotoneaster lucidus Schl.)

Найпоширеніший у культурі вид кизильнику. Його можна зустріти в озелененні практично повсюдно. Ростає він на галечниках річкових долин, іноді піднімається по скелястих схилах. До ґрунту невибаг-

ливий, зимостійкий і засухостійкий. Дуже легко розмножується стратифікованим насінням та живцями.

Ознаки: Висота чагарника зазвичай не перевищує 3 м. Листки еліптичні або яйцеподібні, темно-зелені, блискучі, знизу із притиснутими волосками. Квітки рожеві, зібрані по 5-12 у щиткоподібні суцвіття.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Плоди чорні, блискучі, борошнисті з 2-4 кісточками-насінинами. Дозрівають у серпні - вересні. Плодоносить із 3-5 років. Мабуть, це один із кращих чагарників для невисоких живоплотів.

Кизильник багатоквітковий (*Cotoneaster multiflorus*)

Ознаки: Це напіввічнозелений чагарник, тобто його листки частково зберігаються до весни наступного року. Тонкі, вигнуті пагони в молодості бувають повстистоопушеними, потім оголюються. Листки темно-зелені, голі. Білі квітки зібрані в щиткоподібне суцвіття. Кожна квітка досить велика, до 1 см у діаметрі.

Час цвітіння: Травень - червень.

Загальні відомості: Плоди яскраво-червоні, кулясті, містять по 2 кісточки. Дозрівають у серпні - вересні. Плодоносить із 4 років. Це один з найкрасивіших кизильників, що використовують для одиночних і групових посадок практично повсюдно.

Родина таксодієвих (Taxodiaceae) Кипарис болотний звичайний, або таксодій звичайний (*Taxodium distichum* (L.) Rich.)

Ознаки: Листопадне однодомне хвойне дерево першої величини заввишки до 50 м. Крона в молодих дерев вузькоконусоподібна, пізніше більш округла, шатроподібна й на вершині майже округлена. Стовбур біля основи дуже широкий, потім тоншає до вершини.

Великі міцні гілки відстовбурчені або злегка провисаючі, з дуже тонкими вітами. Кора світла, червонясто-коричнева або білясто-коричнева, волокниста, відокремлюється довгими поздовжніми смугами. Пагони надзвичайно тонкі, вкриті зеленню значно пізніше.

Хвоїнки на подовжених пагонах розташовуються по спіралі, на вкорочених пагонах спостерігається чергове розташування хвоїнок завдовжки близько 10 см, далі дворядне розташування хвоїнок завдовжки менше 2 см; хвоїнки плоскі, лінійні, із черговим розташуванням, знизу з тонкими поздовжніми смужками, спочатку світло-зелені, пізніше трохи темніють. Восени дерево скидає хвою разом з укороченими пагонами.

Чоловічі суцвіття розвиваються по декілька штук на кінцях торішніх пагонів (подовжених пагонів), жовтуваті або пурпурні. Жіночі шишки завдовжки 1-3 см, досить округлі або злегка обтічної форми,

подовжені, що складаються всього з декількох лусочок.

Поширення: Болотний кипарис звичайний віддавна культивують як садове й паркове дерево.

Час цвітіння: Квітень - травень.

Загальні відомості: У природі це дерево росте на вологих низьких місцях з високим рівнем ґрунтових вод або з тимчасовими й тривалими затопленнями. У подібних біотопах часто виникають проблеми з кореневою системою, що не одержує кисень у достатній кількості, але через інтенсивне дихання коріння має потребу у великій його кількості. Для того щоб коренева система проте одержувала кисень, болотний кипарис має специфічне пристосування: у нього є особливі, заввишки 40 см, так звані дихальні корені, які формуються як вирости, схожі на пні, під землею навколо дерева й виходять на поверхню. Через пухку тканину цього специфічного апарата атмосферний кисень доходить до найглибших корневих зон. Цю особливість можна іноді спостерігати в паркових дерев, якщо вони висаджені поблизу водойм і вже досягли досить великого віку.

Родина кипарисових (Cupressaceae) Кипарис вічнозелений, італійський (*Cupressus sempervirens* L.)

Ознаки: Вічнозелене хвойне дерево першої величини заввишки до 30 м. Крона в типовій формі нагадує складену парасольку, частіше дуже вузька й струнка, з витягнутою тонкою верхівкою, рідко з розбіжними гілками.

Кора навіть у старих дерев досить гладенька, сіро-коричнева, така, що не значно потріскалася або борозниста.

Хвоїнки лускоподібні, навхрест лежачі, завширшки близько 1 мм і такої ж довжини, кінці округлені, дуже припасовані, темно-зелені, при розтиранні без явного запаху. Чоловічі суцвіття завдовжки до 8 мм, жовтуваті, розташовуються по одному на кінцях пагонів. Жіночі шишки округлі або злегка подовжені, товщиною до 4 см, складаються з 4-7

пар щитовидних лусочок, які злегка вигнуті по краю, а посередині мають невеликий, не дуже розвинутий щитоподібний нарост.

Місцеперебування: Кипарис вічнозелений любить сухі, порівняно малопотужні й кам'яністі ґрунти й досить морозотривкий.

Час цвітіння: Травень.

Загальні відомості: Деревина кипариса в античні часи використовувалася для будівельних робіт, тому колись багаті природні насадження були майже повністю винищені. Зараз зустрічаються тільки штучно висаджені екземпляри.

Широко застосовують в озелененні населених пунктів, адже порода надзвичайно декоративна.

Родина кипарисових (Cupressaceae) Кипарисовик Лавсона, орегонський (*Chamaecyparis lawsoniana* (MURRAY) PARL.)

Ознаки: вічнозелене хвойне дерево з дуже високою, але надзвичайно вузькою, конусоподібною кроною й найчастіше звисаючим кінцевим пагоном. На відкритому місці гілки щільно й рівномірно доходять від вершини до самого ґрунту. На батьківщині заввишки до 60 м, у Європі не більше 20 м. Крона через виллоподібний ріст стовбура нерідко багатoverшинна.

Кора спочатку сіро-коричнева або зеленувата й гладенька, пізніше темнішає, стає сіро-коричневою й розсічена на великі поздовжні пластинки, що відшаровуються з обох кінців. Гілки порівняно короткі.

Хвоїнки лускаті, навхрест лежачі, супротивні, завдовжки 0,5-2 мм, припасовані до осей, зверху темно-зелені, знизу значно світліші, зелені й розділені білястими рубчиками. Чоловічі суцвіття кармінно-червоні, розміщаються на кінцях пагонів. Жіночі шишечки всього з 4 парами лусочок, округлі, товщиною близько 8 мм, у період дозрівання світло-коричневі.

Поширення: Культивується в різноманітних садових формах як декоративне дерево.

Час цвітіння: Березень - квітень.

СПИСОК УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ

Абрикос звичайний	3
Айлант найвищий	4
Акація біла, або робінія псевдоакація	5
Араукарія чилійська	6
Аморфа кущова	7
Багрянник японський	8
Барбарис звичайний	9
Барбарис Тунберга	10
Бархат амурський корковий, або бархатне дерево	11
Береза повисла, або бородавчаста	12
Береза пухната	13
Береза Ермана, або кам'яна	14
Береза Максимовича	15
Береза паперова	15
Берека, або горобина-глоговина	16
Бірючина звичайна	17
Бруслина європейська	18
Бруслина бородавчаста	18
Бузина червона	19
Бузина чорна	20
Бузок звичайний	21
Бузок східнокарпатський, або угорський	22
Бук лісовий (європейський)	23
Вейгела рання	24
Верба, шелюга жовта	25
Верба біла	25
Верба козяча	26
Верба ламка	27
Верба тритичинкова, або мигдалелиста (білолоз)	27
Вільха сіра (біла)	28

Вільха чорна, або клейка	29
Виноград амурський	30
Виноград культурний	31
Дівочий виноград п'ятилисточковий	31
Вишня звичайна	32
Вишня повстяна	32
Вишня пташина, черешня	33
В'яз гладенький, або звичайний	34
В'яз шорсткий, або ільм гірський	35
В'яз граболистий	36
В'язовик, птелея трилиста	37
Гледичія звичайна	38
Глід колючий, або звичайний	39
Глід криваво-червоний	40
Глід одноматочковий	40
Глід напівм'який	41
Горіх волоський (грецький)	42
Горіх чорний	43
Горобина домашня	44
Горобина звичайна	45
Горобина проміжна	46
Горобина чорноплідна, або аронія чорноплідна	47
Граб звичайний	48
Груша лісова	49
Деревогубець круглолистий	50
Дерен білий	50
Дерен червоний, кизил, свидина криваво-червона	51
Диєрвіла сидячелисткова	51
Дуб австрійський, або бургундський	52
Дуб болотний	53

Дуб кам'яний	54
Дуб скельний, або гірський (сидячеквітковий)	55
Дуб червоний	56
Дуб звичайний (черешчатий, літній)	57
Дуб шарлаховий	58
Жимолость татарська	59
Жимолость чорна	59
Жостір проносний	60
Ірга канадська	61
Ірга вільхолиста	61
Ірга круглолиста (овальна), або звичайна	62
Іудейське дерево	63
Калина звичайна	64
Карагана деревоподібна, жовта акація	65
Каркас південний	66
Катальпа бігнонієподібна	67
Каштан кінський	68
Каштан посівний (європейський, шляхетний)	69
Каштан кінський рожевий	70
Кельреутерія	71
Кизил, дерен звичайний	72
Кизильник блискучий	73
Кизильник багатоквітковий	73
Кипарис болотний звичайний	74
Кипарис вічнозелений, італійський	75
Кипарисовик Лавсона, орегонський	76

СПИСОК ЛАТИНСЬКИХ НАЗВ

Aesculus hippocastanum	68
Aesculus x carnea hayne	70
Ailanthus altissima Swingle	4
Amelanchier alnifolia	61
Amelanchier canadensis	61
Amelanchier rotundifolia Dum.-Gours., (A. ovalis Medic), A. vulgaris Moench.	62
Alnus glutinosa	29
Alnus incana	28
Amorpha fruticosa	7
Araucaria araucana	6
Armeniaca vulgaris	3
Aronia melanocarpa	47
Berberis thunbergii	10
Berberis vulgaris	9
Betula ermani	14
Betula maximowiczii	15
Betula papyrifera	15
Betula pendula	12
Betula pubescens	13
Caragana arborescens	65
Carpinus betulus	48
Castanea sativa Mill. C. vulgaris Lam., C. vesca Gaert.	69
Catalpa bignonioides	67
Celastrus orbiculata	50
Celtis australis	66
Cerasus tomentosa	32
Cerasus vulgaris	32
Cercidiphyllum japonicum	8
Cercis siliquastrum	63
Chamaecyparis lawsoniana	76
Cornus mas	72
Cornus sanguinea	51
Cotoneaster multiflorus	73
Cotoneaster lucidus	73
Crataegus monogyna	40
Crataegus oxyacantha	39
Crataegus sanguinea	40
Crataegus submollis	41
Cupressus sempervirens	75
Diervilla sessilifolia	51
Euonymus europaea	18
Euonymus verrucosus	18
Fagus sylvatica	23
Gleditsia triacanthos (Crataegus oxyacantha L.)	38
Juglans nigra	43
Juglans regia	42
Koeleria paniculata	71
Ligustrum vulgare	17

Lonicera nigra	59
Lonicera tatarica	59
Parthenocissus quinquefolia	31
Phellodendron amurense	11
Prunus avium	33
Ptelea trifoliata	37
Pyrus communis	49
Quercus austriaca Wild.	52
Quercus cerris L.	
Quercus coccinea	58
Quercus ilex	54
Quercus palustris	53
Quercus petraea	55
Quercus robur	57
Quercus rubra	56
Rhamnus cathartica	60
Robinia pseudoacacia	5
Salix alba	25
Salix fragilis	27
Salix triandra	27
Salix caprea	26
Salix daphnoides	25
Sambucus nigra	20
Sambucus racemosa	19
Sorbus aucuparia L.)	45
Sorbus domestica	44
Sorbus intermedia	46
Sorbus torminalis	16
Swida alba L., Cornus alba L.	50
Syringa josikaea	22
Syringa vulgaris	21
Taxodium distichum	74
Ulmus laevis	34
Ulmus carpinifolia	36
Ulmus scabra Mill. (Ulmus glabra Huds.)	35
Viburnum opulus	64
Vitis amurensis	30
Vitis vinifera	31
Weigela praecox	24

